

บทที่ ๕

ลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกันของความเปรียบในบทละครใน
พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒

๕.๑ ลักษณะร่วมของบทละครในเรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์

๕.๑.๑ การใช้คำเชื่อมในการเปรียบเทียบ

คำเชื่อมที่ใช้ในบทละครทั้ง ๒ เรื่อง ถึงแม้จะไม่มีรูปคำตรงกันเสมอไป ก็ยังปรากฏลักษณะการใช้ร่วมกันเป็น ๓ ลักษณะคือ

๕.๑.๑.๑ คำเชื่อมในรูปคำเดียว

๕.๑.๑.๑.๑ คำเชื่อมในอิเหนา

ไต่แก่ คั้ง คั้ง เหมือน เล่ห์ เสมอ คือ ล้ำ กว่า
เช่น อย่าง คล้าย เพียง ประหนึ่ง เป็น ยิ่ง

๕.๑.๑.๑.๒ คำเชื่อมในรามเกียรติ์

ไต่แก่ คั้ง คั้ง เหมือน ราว ป่าน คือ ล้ำ กว่า
เช่น อย่าง คล้าย เพียง ประหนึ่ง เป็น ยิ่ง

๕.๑.๑.๒ คำเชื่อมในรูปคำซ้อน

๕.๑.๑.๒.๑ คำเชื่อมในอิเหนา

ไต่แก่ ลม้ายเหมือน คล้ายคล้ายเหมือน พางเพียง เหมือนอย่าง ยิ่งกว่า
ลม้ายแน่น คล้ายคล้ายหมายเหมือน เหมือนคั้ง ยิ่งอย่าง

๕.๑.๑.๒.๒ คำเชื่อมในรามเกียรติ์

ไต่แก่ เหมือนอย่าง เหมือนเช่น เหมือนลม้ายคล้าย กุจคั้ง ล้ำล้น
เหมือนแน่น เสมอเหมือน พางเพียง ยิ่งกว่า

๕.๑.๑.๓ คำเชื่อมในรูปกลุ่มคำ

๕.๑.๑.๓.๑ คำเชื่อมในอเนกา

ไต่แก เหมือนหนึ่ง คึงหนึ่ง เพียงหนึ่ง
 เหมือนกับ คึงหนึ่ง เปรียบปานคึง

๕.๑.๑.๓.๒ คำเชื่อมในรามเกียรติ์

ไต่แก คึงว่า เหมือนกับ รวากับ ล้าลบ
 คึงหนึ่ง เหมือนหนึ่ง เลิศลบ

๕.๑.๒ ท่วงทำนองในการ เปรียบ

๕.๑.๒.๑ เป็นความเปรียบที่เรียงง่ายตรงไปตรงมา ใช้คำกรัษณ์
แต่ไต่ความครบ และให้ภาพแจ่มชัด

ความเปรียบในบทละคร เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ มักใช้สำนวน
 ภาษาเรียงง่าย ปราศจากศัพท์แสง ถ้อยคำที่ใช้มีจำนวนจำกัด พรรณนาสั้น ๆ แต่ได้
 เนื้อความบริบูรณ์ สื่อความหมายและให้ภาพแจ่มชัดโดยที่ผู้อ่านไม่ต้องใช้ความคิดก็สามารถ
 เข้าใจได้ทันที

เช่น เปรียบหินงอกหินย้อยยี่ในถ้ำว่า เหมือนกับภูและคอกอจกกลับ คึงคองที่
 สังกามาระคาชมถ้ำ

"ศิลาข่อยคึงห้อยภูไว้
 บางงามงอกคึงคอกอจกกลับ

น้ำใสไหลหยกค้อยอุตรา
 ซ่อนสลบปลายเล่ห์เสชา"^๑

^๑ อิเหนา, เล่ม ๑๕, หน้า ๔๗๖.

"หินย้อย" เป็นหินปูนที่ย่อยลงมาจาก เพดานถ้ำ เกิดจากน้ำฝนที่หยดลงมาจาก เบื้องบน ชะหินปูนที่ เพดานถ้ำให้ละลายและ เกาะพอกกัน เป็นหินแล้วบานออกตรงปลาย มีลักษณะ เหมือนอุบะของพวงมาลัย ในบทละคร เรื่องอิเหนา จึงพรรณนาถึงหินย้อยภายใน ถ้ำว่า มีลักษณะ เหมือนกับพุ่มหอยลงมา เพราะ พุ่มคือของจำนวนหนึ่งซึ่งมีลักษณะ เป็นก้อน เล็กๆ อยู่รวมกัน เป็นกลุ่มโดยรวบชายไว้ค้ำหน้า ส่วนถึ่ก้านหนึ่งก็แผ่ ออก เป็นช่อหรือพวง มีลักษณะไม่ต่างจากหินย้อยตามธรรมชาติ

"หินงอก" เป็นหินปูนที่งอกขึ้นมาจากพื้นถ้ำ เกิดจากน้ำฝนชะหินปูนที่ เพดานถ้ำ ให้ละลายและหยดลงมา เกาะพอกกันที่พื้นถ้ำ มีรูปร่างแผ่ ออกไป เหมือนกับคอกไม้ขยาย กลีบ ทำให้มีลักษณะคล้ายคอกอักษกลับประดับ โคมโบราณ ซึ่งเป็นส่วนที่ติดกับสายระย้า แล้วแตกกลีบขึ้น เบื้องบน

นอกจากนี้ หินงอกตั้งกลวยังวางซ้อนสลับกัน เป็นลวดลายงดงามราวกับภาพวาด ทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงความงามตามธรรมชาติได้อย่างชัดเจน ด้วยเหตุที่ลักษณะ เฉพาะ ตัวของพุ่มและอักษกลับ เปรียบได้กับสภาพของหินย้อยและหินงอก จึง เป็นความ เปรียบที่ทำให้ มอง เห็นภาพ ได้แจ่มชัดตรงตามความเป็นจริง

หรือ เปรียบสี ระยะเวลาของสหัส เศษกับลูกขนุน ดังตอนที่สหัส เศษถูกหนุมานมัดมา ถวายพระราม เสนาวานรทั้งหลายพากันเยาะ เย้ย เหยียดตามบัญญัติพระราม

"บ้างว่าจุมูกปากมากกว่า เพื่อน หัวหูเหมือนลูกขนุน"^๑

"ลูกขนุน" เป็นผลไม้รูปร่าง เบี้ยว ๆ บูด ๆ ไม่ยาวไม่กลมแทบจะหารูปทรง ไม่ได้ ทั้งผิวยังตะปุ่มตะป่ำ ไม่มีส่วนใดเรียบเนียน การนำภาพของลูกขนุนมา เปรียบ

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๔๐๓.

กับศีรษะของสหัส เศษซึ่งมีถึง ๑๐๐๐ เต็มรควัยกัน ทำให้มอง เห็นว่า เป็นศีรษะจำนวน มากอยู่ เบียดชิดติดกัน ทำให้แลดูน่าเกลียดไม่ไ้รูปทรง

และ เมื่อต้องการกล่าวถึงตัวละครที่นอนหลับหรือนอนตายภายใน กลีบดอกกลาด ดิน บทละครทั้ง ๒ เรื่องนิยมเปรียบกับ "ไม้ซอน" ที่ทอดวางอยู่กลางดินปราศจาก การเคลื่อนไหวใด ๆ

ตอนที่อุฎการณและปิ่นหย้าทำสงครามกับ ระตูจะมาหราและกะปาดลัน บท- พระราชนิพนธ์บรรยายสภาพการณ์ในสนามรบว่า

"หอกคาบปิ่นคองทั้งสองฝ่าย ล้มตายภายในคองไม้ซอน"^๑

บทพระราชนิพนธ์บรรยายภาพของตัวละครจำนวนมาก ซึ่งนอนตายซ้อนทับกันระเนระนาด กลาดเกลื่อนดิน โดยเปรียบกับไม้ซอนที่กลิ้งกลาดอยู่กลางดิน ไม้ซอนนั้น เป็นท่อนไม้ ใหญ่ที่ไม่มีชีวิต ไม่สามารถเคลื่อนไหวหรือทำอาการใด ๆ ได้ การที่เปรียบเข้ากับปฏิกิริยา ของคนกับไม้ซอน ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าซากศพที่นอนตายเกลี่ยกันนั้น มีลักษณะไม่เคลื่อนไหว เหมือนกับซอนไม้ที่ไม่มีชีวิตจิตใจ

และในตอนที่ไม่ยราพอาสาตักธนูไปสะกดทัพ และลักตัวพระรามไปไว้ยัง กรุงมอกาล

"ลอบสะกดหมคสั้นทั้งกองทัพ ในล้มหลับกลาด กลื่อนเหมือนไม้ซอน"^๒

^๑ อีเหินา, เล่ม ๒๒, หน้า ๗๒๐.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๑๗๔.

ไม้ท่อนหรือซุง มักถูกทิ้งไว้กลางเคลื่อนบนพื้นดิน ลักษณะที่ขอนไม้เคลื่อนไหว เพราะไม่มีชีวิตจิตใจ จึงเปรียบไค้กับสภาพของไฟรพลที่ล้มหลับอยู่ระเนระนาดแน่นิ่งไม่ไหวติง

นอกจากนี้ยังเปรียบว่าตัวละครมีกิริยาอาการ เคลื่อนไหวอย่างขอนเรือน เช่นเดียวกับเสือ ธรรมชาติของเสือ มักแอบซุ่มรอเหยื่ออย่างอดทน การเคลื่อนไหวทุกอย่าง เป็นไปอย่างขอนเรือนปิดบัง เพื่อมิให้เกิดเสียงดัง ทำให้เหยื่อรู้ตัวหลบหนีไปก่อน อาการเดินของเสื่อยามล่าเหยื่อจึงเป็นอาการ เดินอย่างแซมซ้าด้วยฝีเท้า เงียบกริบ เป็นลักษณะการเดินของพรั้มกับเขม่นมองเหยื่อไว้โดยไม่ยอมให้คลาดสายตา

ตอนที่ประสันตา เชิญนางนุษาออกมาชมสวนและพยายามเล่นสนุก เพื่อปลอบใจนางให้คลายความคิดถึงอิเหนา

"ยางย่องมอง เหมือนพักษณา

มาข้างท้ายรถาตันโค"^๑

หรือเปรียบเชียวยักษกับงาช้าง เช่นคนที่ถูกผู้วิเศษแปลงใจที่เห็นพิเภกเป็นยักษตนเกี่ยวในหมู่ไพรพลวานร จึงทักด้วยความเมตตาว่า

"ไฉ้ยักษใหญ่ เชียวยาวราวางาช้าง หัวเราะพลางถามไถ่ไปมา"^๒

"งาช้าง" คือกระดูกส่วนหนึ่งซึ่งงอกออกสองข้างของโคนวงช้างพลาย เมื่อกล่าวถึง เชียวของยักษโดยเปรียบเทียบกับงาช้าง ทำให้มองเห็นว่า เชียวนั้นใหญ่โตและยาวมาก เป็นพิเศษ

^๑ อิเหนา, เล่ม ๑๘, หน้า ๕๕๘.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๒๖๗.

และยัง เปรียบรอยแผลกับรอยเล็บ ถึงตอนที่เสนาท้าวจะมาทราและกะบาทัน
จัดทัพ บพพระราชนิพนธ์บรรยายถึงไพร่พลว่า

"แต่ละคน เช่น เขียว เรียวแรง แผลแห่งยับยอยคังรอยเล็บ"^๑

ความ เปรียบนี้ เน้นลักษณะของรอยแผลที่เกิดจากถูกแทงด้วยอาวุธว่า เป็นร้วรอย
กรีกเป็นทางยาว จึงคล้ายคลึงกับลักษณะของรอยเล็บ การที่นำรอยเล็บมา เป็นภาพ
เปรียบเทียบจึง เป็นความ เปรียบที่สมจริงและให้ภาพแจ่มชัด

หรือ เปรียบหัวที่ถูกผูกติดกันด้วย เส้นผมกับลูกมะพร้าว ถึงตอนที่ผู้ใช้โคบุตร
คำหานางมณฑิที่ไม่วู้จัก เคือนสศีสามี่

"เพราะหลับนอนซ้ เขา เขามัว มันผูกหัวไว้ เล่นเช่นมะพร้าว"^๒

"มะพร้าว" นั้นคนไทยมักนำมาผูกให้ติดกัน ๒ ลูก สำหรับเอามาช้อนกันใน
หลัก การ เปรียบมะพร้าวกับเส้นผมที่ผูกติดกัน ทำให้เข้าใจ ได้ทันทีและมอง เห็นภาพ
นำชั้นของทศกัณฐ์และนางมณฑิโทย่างชัด เจน

นอกจากนี้ยัง เปรียบพื้นซาลากับหน้ากลองถึงตอนที่พรรณนาภาพของพื้นซาลา
ในพระราชวังของพระนครทั้ง ๔ แห่ง กษัตริย์วงศ์เทวา บพพระราชนิพนธ์ เรื่องอิเหนา
ได้ให้ภาพอย่างชัด เจนว่า พื้นซาลานั้นมีความราบเรียบราวกับหน้ากลอง

"ราบรื่นพื้นซาลาดังหน้ากลอง อิฐทองปูลาดสอาดตา"^๓

^๑ อิเหนา, เล่ม ๒๒, หน้า ๓๑๕.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๕๒๕.

^๓ อิเหนา, เล่ม ๑, หน้า ๓.

"ซาลา" เป็นส่วนของพื้นดินที่ปรับระดับให้เรียบเสมอกัน และปูพื้นผิวเรียบด้วยวัสดุพื้น เช่นอิฐหรือหิน มีอาณาบริเวณกว้าง มักเป็นส่วนที่เกี่ยวเนื่องอยู่กับอาคาร หรืออยู่ในระหว่างหมู่อาคาร เช่นซาลาพระตำหนัก ซาลาโบสถ์ ซาลาปราสาท^๑ เพราะฉะนั้น พื้นซาลาจึงต้อง เรียบเพื่อความสะดวกในการ เดินผ่านไปมา

ส่วน "กลอง" เป็นเครื่องตีให้สัญญาณ ทำด้วยลำทอนไม้ซุงได้ใน ออกให้กลวงตลอดทั้งลำ อดหัวและท้ายควยแผนหนึ่งสัตัวที่ซึ่งตั้ง ในสมัยโบราณใช้ เป็น เครื่องตีบอกสัญญาณหรือบอก เหตุศึกศัตรูที่มารุกราน แผ่นดิน^๒ หน้ากลองจึงต้อง เรียบ เพื่อให้สามารถตีให้เกิด เสียงดัง

ตัวอย่างนี้เป็นจินตภาพที่เกิดขึ้นจากการคิดเอาลักษณะรวมจุดเล็ก ๆ ของ สองสิ่งที่มีความแตกต่างกันทั้งในค่านขนาดและจุดประสงค์การใช้ออกมา เป็นส่วนสำคัญ ในการ เปรียบเทียบให้เห็นความราบเรียบของผิวหน้าวัสดุ ทำให้เกิดจินตภาพที่แจ่มชัด สามารถ เข้าใจได้ในทันที

พิเภกทูลพระรามว่า บรรลีย์ก็ลปตามมาแก้แค้นแทนบิดาที่ปราชย์

"ตัวสิ้นตั้งชโลมโซมน้ำมัน

ใครจับกายกุมภคณฑ์หาอยู่ไม่"^๓

น้ำมัน เป็นของ เหลวที่ได้จากการเจียวไขสัตว์ หรือสกัดจากเมล็ดพืชและแร่ บางอย่าง มีคุณสมบัติเหนียว เป็นมันลื่น ถ้านำไปชโลมทาผิวกายจะทำให้ผิวหนัง

^๑ โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง (กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๒๗๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

^๓ รามเกียรติ์, หน้า ๖๕๐.

ส่วนนี้มันสิ้นจนจับไม่ติด การที่นำภาพของการขโมยน้ำกันทั่วร่างกายมาพรรณนา
คุณสมบัติพิเศษของบรรลัยกัลป์ ทำให้มองเห็นว่า บรรลัยกัลป์มีผิวกายสิ้นเป็นมันจน
ศัตรูจับตัว เอาไว้ไม่อยู่

และในบทละคร เรื่องอิเหนา เปรียบ เห่งอ กับ เม็ดฝนว่ามีลักษณะคล้ายคลึง
กัน คนที่ตกใจนั้น เห่งอจะพรั่งพรูลงมา เป็นหยกน้ำ เม็ดกลม ๆ เหมือนเม็ดฝน ดังปรากฏ
ตอนที่บันหยงนไถกับอุณณากรรณ คำมะหงงซึ่ง เป็นฝ่ายอุณณากรรณได้ไต่คารมกับประสันตา
คนสนิทของบันหยงว่า

"กลัวแต่จะหลงประตูบ้าน

เหื่องกาจะตกดัง เม็ดฝน"^๑

เหื่อง เป็นน้ำที่ซึมออกมาตามซอกซอมนิ้วหนึ่งของร่างกายคนเรา เหื่องของ
คนใดก็จะตายหรือคนที่ตกใจกลัวอย่างยิ่ง เรียกว่า "เหื่องกา" หมายถึง "เหื่องที่ออก
ด้วยพิษกา"^๒

คำมะหงงพูดเป็นเชิงเยาะว่า ประสันตาทำอวดดีไป ถ้าไก่แพะขึ้นมา
เหื่องจะตกพรั่งพรู เป็นเม็ด ๆ เหมือนเม็ดฝนเพราะความตระหนก

และในตอนนั้นกัมพูชาติให้หนุมานชี้หลัง แล้วบินพาไปชี้ที่คังครลงกา ซึ่งอยู่
กลางสมุทร ถ้าจะบอกเพียงว่าลงกา เป็นเกาะกลางสมุทรคงไม่ทำให้เกิดภาพเด่นชัด
เท่าใดนัก จึงพรรณนาให้เห็นว่า ลงกาเป็นเกาะเล็ก ๆ มีลักษณะเหมือนจอกที่ลอยอยู่
กลางมหาสมุทรอันไพศาล

^๑ อิเหนา, เล่ม ๒๑, หน้า ๖๘๒.

^๒ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓, หน้า ๘๖๘.

“แล้วบอกว่าคุณาวานร	โน่นนกรลงกาธานี
เหมือนจอกน้อยลอยอยู่กลางสมุทร	แลสุกสาย เนคริในวิถี” ^๑

“จอก” เป็นพืชลอยน้ำชนิดหนึ่ง ใบก่อนแตกคล้ายดอกไม้บานเกิดขึ้นในน้ำ มีใบเขียวลอยไปลอยมาในน้ำ คนไทยส่วนมากรู้จักพืชชนิดนี้เป็นอย่างดี เพราะสามารถพบได้ทั่วไปตามธารน้ำ การที่เปรียบเกาะลงกาก็มีจอก ทำให้มองเห็นภาพว่า ลงกาเป็นเกาะเล็ก ๆ ที่ลอยอยู่ในมหาสมุทร เว้างว้างกว้างขวาง มีลักษณะไม่ผิดกับจอกที่ลอยลงกลางห้วงน้ำอันไพศาล

และในตอนที่พระรามต้องอาถรรพณ์พญาคศกัณฐ์ ซึ่งนางสีดาซ่อนไว้ใต้แท่นบรรทม ความระคายคื่นที่ปรากฏทั่วร่างกายของพระรามในขณะนั้น เปรียบได้กับความระคายคื่นจากการถูกรื้อกระดูก

“ปีศาจแสรั่งแก้งมายาอาเพศ	ใหญ่ท แรกวิปริตผิดผัน
ตั้ง รื้อกระดูกกายระคายคื่น	ป่วนปั่นอารมณ์ไม่สมประคี” ^๒

รื้อกระดูกและไร เป็นสัตว์เล็ก ๆ ซึ่งอาศัยอยู่ตามดินนอน กัดกินเลือดคนเป็นอาหาร ทำให้ผู้นั้นเกิดความระคายเคือง คันตามร่างกายอย่างสาหัส จนกลายเป็นความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจอย่างใหญ่หลวง ความเปรียบนี้ทำให้มองเห็นภาพอย่างชัดเจนว่า พระรามได้รับความทุกข์ทรมานกาย ราวคาญใจมากมายเพียงใด

๕.๑.๒.๒ เป็นความเปรียบที่แสดงถึงความละเอียดลออช่างสังเกต
มักเป็นความ เปรียบที่อาศัยความ เป็นจริงตามหลักจิตวิทยา กล่าวคือ นำเอาธรรมชาติของคนมากล่าวถึงในรูปของความ เปรียบที่เกี่ยวกับสภาวะจิตใจของ

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๑๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐๔.

ตัวละคร เป็นสำคัญ เป็นการมองในทัศนะของกวีที่มีสายตาสีเขียวและชัดเจนกว่าสายตาของคนทั่วไป

ถึงตอนที่เห็นพยายามปิดความรับผิดชอบเรื่องนางจินตะหรา เพื่อให้ตนเองเป็นคนดีในสายตาของนางนุชบา เป็นความเปรียบที่แสดงถึงนิสัยของบุรุษซึ่งเอาแต่ได้ เห็นแก่ตัว ไม่มีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองก่อขึ้น อี เหนากล่าวถึงจินตะหราว่า

"ฟิลอบ โลม เล่นแต่ เซนซุ" มิได้ เลี้ยง เปนคู่พิศมัย"^๑

ส่วนในรามเกียรติ์ก็นำเอาธรรมชาติของสตรีมากกล่าวไว้ในตอนที่พลวานร เยาะ เย้ยอินทรชิต

"ทำศึกซ่อนเงื่อนเหมือนสตรี" ครั้งนี้สุดมือแล้วหรือไร"^๒

นิสัยของสตรีข้อมมีมารยา เป็นอาวูชประจำตัวคอยปิดบังความต้องการที่แท้จริง โดยเฉพาะหญิงไทยถูกอบรมให้เก็บงำความรู้สึกไว้ในใจ ไม่แสดงออกด้วยดีถือว่าไม่งาม จึงดูเหมือนว่าผู้หญิงชอบทำอะไรไม่เปิดเผย มีพฤติกรรมซ่อนเร้นปิดบัง ไม่แสดงออกอย่างตรงไปตรงมาอย่างผู้ชาย ใครก็ตามที่ชอบทำอะไรในลักษณะที่วามานี้ จึงมักถูกนำไป เทียบกับพฤติกรรมของสตรี

นอกจากนี้ตัวละคร เรื่องอี เหน่าและรามเกียรติ์ยังชี้ให้เห็นว่าบางครั้งคนเราก็มักมีเวลาที่จะอ่อนแอ ตกเป็นทาสของอารมณ์และความรู้สึกจนทำอะไรโดยขาดสติ ดังปรากฏในตอนที่น่างับที่พิรากวนรำพันถึงลูกชายที่ถูกไมยราพจับขังคุก

"ครั้นถึงสระสี่พันกำลังลงนั่งหยุด" กิดถึงบุตรบนพลางเหมือนอย่างบ้า"^๓

^๑ อี เหน่า, เล่ม ๑๖, หน้า ๕๑๕.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๓๔๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

๑๒๒

เช่นเดียวกับตอนที่เห็นชากสตีไป เพราะทราบว่าเป็นนางนุมาถูกลมพัดพาไป
หลังจากสังคามาระตาแก้ไขให้สิ้นแล้ว เธอเห็นออกตัวว่า

“พิน เกล็ดมุกดุมกุดมูรา

กึ่งพิภลกีริยามำใจ”^๑

๕.๑.๒.๓ ใช้ความเปรียบเทียบที่แฝงจินตนาการต่อ เนื่อง

โต้ถากการเปรียบเทียบที่ปากสตรีกับการแย้มยิ้ม ทำให้ทราบวาริมฝีปาก
ที่งามในทัศนะก็คือริมฝีปากที่ยิ้มแย้มอยู่เสมอ ทำให้ใบหน้าเหมือนยิ้มละไม ชวนให้
อยากใกล้ชิดเป็นไมตรี

คั้งตอนที่พรรณนาถึงนาง เกนหลงหนึ่งหริศ

“พิศไธษ รุ่งงามเหมือนจะเยื่อนยิ้ม

เพริศพริ้ม เพรารับกับขนง”^๒

เช่นเดียวกับตอนหนมานสมโจนนางวานรินทร์

“ไธษ รุ่งนางอย่างสลิ้นจี่จิ้ม

เหมือนจะยิ้มเย้วจิตพิศมัย”^๓

ความเปรียบเทียบนี้ได้ให้เพียงภาพของริมฝีปากที่กำลังแย้มยิ้มเท่านั้น แต่ยังไม่
ความรู้สึกว่า เมื่อมองริมฝีปากของนางแล้ว เกิดจินตนาการเคล็ดผื่นต่อเนื่องไปอีกว่า
เจ้าของริมฝีปากกำลังยิ้มให้อย่างมีไมตรี ซึ่งแท้จริงแล้วนางมิได้ยิ้มหากแต่อยู่ที่พบเห็น
เกิดความรู้สึกเข้าข้างตัว เองว่านางกำลังยิ้มให้

๕.๑.๒.๔ นิยมยกสำนวนโบราณมาอ้างอิงเปรียบเทียบ

คำว่า "สำนวน" ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๕๐๔ - ๕๐๕ ใ้แก่ น. โวหาร
ทำนองพูด, ถ้อยคำที่เรียบเรียง ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้ เป็น

^๑ อีเหมา, เล่ม ๑๘, หน้า ๕๓๕.

^๒ เรื่องเกี่ยวกับ, เล่ม ๒๖, หน้า ๔๔๒.

^๓ งามเกียรติ, หน้า ๕๖๐.

ภาษาที่ถูกต้อง การแสดงถ้อยคำออกมา เป็นข้อความพิเศษ เฉพาะ
ภาษาหนึ่ง ๆ หรือหนังสือแบบหนึ่ง ๆ ลักษณะนามใช้เรียก
ข้อความรายหนึ่ง ๆ

พจนานุกรมให้ความหมายของ "สำนวน" ไว้กว้างมาก แต่อาจ
จะกำหนดความหมายคร่าว ๆ ได้ว่า สำนวนคือถ้อยคำหรือประโยคที่มี
ความหมายไม่ตรงตัว " เป็นคำพูดที่เป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา แต่
มีความหมายอยู่ในคำพูดนั้น ๆ คนฟังอาจจะเข้าใจความหมายทันที ถ้า
คำพูดนั้นใช้กันแพร่หลายทั่วไปจนอยู่ตัวแล้ว แต่ทำไมแพร่หลาย คนฟัง
ก็ไม่อาจเข้าใจได้ทันที ต้องคิดจึงเข้าใจ หรือบางทีคิดแล้ว เข้าใจไป
อย่างอื่นก็ได้ หรือไม่เข้าใจเอาเลยก็ได้"

ในบทพระราชนิพนธ์ เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ใช้กลวิธีการเปรียบเทียบอ้างอิง
สำนวนไทย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เพื่อเสริมความหมายของข้อความที่
ต้องการให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น สำนวนที่นำมากล่าวถึงทำให้ความเปรียบเทียบมีความกะทัดรัด
แต่กินความครบถ้วน เช่น

"กินน้ำตา"

ในบทละคร เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ เมื่อต้องการพรรณนาว่า ตัวละคร
มีความเศร้าโศกอย่างลึกซึ้ง มักใช้สำนวนว่า "กินน้ำตา"

"น้ำตา" เป็นเครื่องหมายแสดงความสะเทือนใจในลักษณะต่าง ๆ เป็น
หนทางระบายความในใจได้ทุกโอกาสและทุกอารมณ์ ไม่ว่าจะรัก โกรธ เกลียด คีใจ
หรือเสียใจ มักมีน้ำตาเป็นเพื่อนปลอบประโลมระบายอารมณ์ที่ค้างค้ำอยู่ภายในใจ
ดังภาพเขียนีของ ก๊าซัย ทองหล่อที่กล่าวเอาไว้ในหนังสือ "อินทรีย์หกทางคคีโลก" ว่า

"น้ำตา เปรียบ เหมือน เพื่อน
 เศร้าสุขทุกขบวามรณ
 ระบายความในจิต
 จุกทุกขุชว"

คอยตัก เตือนอนุสรณ์
 รื่นเร่ใจใช้น้ำตา
 จึง เหมือนมิตร เสนหา
 เห็นใจฉันนรินทร์ เอย"^๑

สำนวน "กินน้ำตา" โดยทั่วไปใช้ใน ๒ ลักษณะคือ "กินน้ำตา" หรือ "กินน้ำตาต่างข้าว" ในบทพระราชนิพนธ์ เรื่องรามเกียรติ์ นางมณฑิครวญกับศพ อินทรชิตว่า

"แม่จะกินน้ำตา ไม่ราวัน
 จะมอดม้วยด้วยกัน เป็นมันคง"^๒

ส่วนในบทพระราชนิพนธ์ เรื่องอิเหนาใช้ว่า "กินน้ำตาดังอาหาร" ดังตอนที่พระชนนีเฝ้าแต่เศร้าโศกเสียใจที่นางนุชบาอาจจะได้สามีเป็นราษฎรต่ำศักดิ์

"กินแต่น้ำตาดังอาหาร
 ทรมาณทุกข์โหม่นสา"^๓

จะพบว่าวิถีไทยแทบทุกสมัยนิยมใช้สำนวน "กินน้ำตา" อ้างถึงในหนังสือต่าง ๆ มากที่สุด ใช้กันต่าง ๆ ออกไป บางทีก็ใช้ว่า "กลืนน้ำตา" ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณคดีตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์

^๑ ก๊าซย ทองหล่อ. อินทรีเหล็กทางคดีโลก (พระนคร : รวมสาส์น, ๒๕๐๗), หน้า ๑๒.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๓๕๖.

^๓ อิเหนา, เล่ม ๑๗, หน้า ๕๒๕.

ผลงานของกวีสมัยอยุธยา

บทละครสังข์ทองครั้งกรุงเก่า

"โคมนางสมณฑาก็ว่า เล่า
นึ่ง เสียบให้ เมียกินน้ำตา

เงาะไม่รักเรากระมังหนา
ทั้งแมยายมา ไม่อาลัย"^๑

บทละครมโนราห์ครั้งกรุงเก่า

"โอ้เจ้ามะโนห์ราของแม่เอ๋ย
พรวนป่าพาไป เดินในป่า

ไม่เคยจากแม่ไปเลยนา
กินแต่น้ำตา ไม่เว้นวัน"^๒

ผลงานของกวีสมัยรัตนโกสินทร์

ร่ายยาวมหา เวสสันดรชาดก ทานกัณฑ์

"...โอ้พอนักรพิชัยเขมร เวสสันดรของแม่เอ๋ย ทั้งแต่พระชนนีจะเสวย
อัสสุชลธารา แม่ไปทูลพระบิดา เธอก็ไม่โปรด แม่ออนขอโทษ เธอก็ไม่ให้..."^๓

สุภาวีกสอนหญิง

"แต่ใจคนมักจะร่นไปหาเด็ก
ต้อง เคียดคั้นกินน้ำตาอยู่นอง เนื่อง

กรรมได้คิดจิตตรอมออกดม เหลือง
สุกจะ เปลืองราคินจนสิ้นคาว"^๔

^๑ บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมะโนห์ราและเรื่องสังข์ทอง (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพคุณยายหงษ์ วงศ์สมบัติ ณ เมรุวัดหัวลำโพง, วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕), หน้า ๗๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^๓ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๕๔.

^๔ สุนทรภู่, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๘), หน้า ๕๕๗.

พระสุธนคำฉันท์

"แม่พร้าแกกินน้ำตา
บ่เว้นบวางวายวัน"^๑

ต่างกายเวลา

พระนลคำหลวง

"จะครองซึ่งชีวิต
จะกินแต่น้ำตา

เมื่อยามปราศพระภรรคา
โศกร่ำก่ำสรวลศัลย์"^๒

"เลือกตา"

สำนวนว่า "เลือกตา" ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ ในรูปของสำนวนเปรียบที่มีความหมายโดยนัย ใช้พรรณนาความรู้สึก เลือคร้อนทุกข์ทรมาณ คับแค้นใจ ความโกรธเคือง เคียดคาลใจ และความเศร้าโศกเสียใจอย่างใหญ่หลวง

"เลือกตา" เป็นสำนวนเปรียบที่แสดงถึงความสะเทือนใจอย่างรุนแรงมิได้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ แต่สำนวนดังกล่าวนำเอาภาพที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมา เทียบ ได้แก่ภาพของคนทีร้องไห้มาก ๆ น้ำตาที่พรั่งพรูไม่ขาดสายยอมทำให้ดวงตา แดงก่ำ จนดูราวกับว่าน้ำตานั้นไหลออกมา เป็นสายเลือด แสดงให้เห็นว่า ตัวละคร มีความเคียดร้อนทุกข์ทรมาณแสนสาหัส

เช่นตอนที่ประไหมสุหรีคาหากระทบกระเทียบอิเหนาว่านุชมาเป็นคั่นเหตุแห่ง ความวิบัติ

^๑ พระยาอิสริยาภภาพ (อน). พระสุธนคำฉันท์, หน้า ๑๗๔.

^๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระนลคำหลวง (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๗), หน้า ๑๘๓.

"ทั้งทุกข์ทั้งอายุไม่วายเว้น เลือกตาจะกระเด็นอยู่เป็นนิจ"^๑

และตอนที่หนุมานทูลพระรามว่าจะแกลงสวามีภักดีกับทศกัณฐ์ เพื่อชิงกลอง
กวางใจมา เยาะเย้ยให้เจ็บใจเล่น

"ให้ เลือกตาทศเศียร เจียนกระเด็น เยาะเย้ยมันเล่นเวลานี้"^๒

เช่นเดียวกับตอนที่อสูรเคเหวาคิดทรมาณอิเหนาโดยพราภนางบุษบาไป

"ถึงจะพบพานกับวันนา จะทรมานให้แทบ เลือกตาไหล"^๓

หรือในตอนที่พระรามเสว้าโศกที่เห็นนางสีดาแทรกแผ่นดินหนีไปต่อหน้า

"พระยิงโศกศัลย์วิญจวนจิต สุคติบีมเลือกตาไหล"^๔

เช่นเดียวกับในตอนที่นางบุษบาถูกอิเหนาลวนลามไม่เกรงใจ ได้รำพันว่า

"ยิ่งคิดยิ่งแค้นแสนทวี ถึงเลือกตามารศรีจะหยักลง"^๕

และตอนที่ทศกัณฐ์กริ้วนางมณฑาทิพย์ที่สั่งเสไม่ยอมทูลหัวตนแก้คำสาปของหนุมาน

"มันนา เค็อกเลือกตาจะหยักย่อย ยังกรวญคร่ำสา่ออยเอาอะไร"^๖

^๑ อิเหนา, เล่ม ๑๒, หน้า ๓๕๔.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๖๑๐.

^๓ อิเหนา, เล่ม ๑๔, หน้า ๕๖๐.

^๔ รามเกียรติ์, หน้า ๘๓๕.

^๕ อิเหนา, เล่ม ๑๔, หน้า ๕๗๗.

^๖ รามเกียรติ์, หน้า ๕๒๔.

ส่วนว่า "เลือดคา" นอกจากปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาและ
รามเกียรติ์แล้ว ยังพบในกวีนิพนธ์ของกวีหลายยุคด้วยกัน อาทิ

ผลงานของกวีสมัยอยุธยา

ลิลิตพระลอ

"ลักษณะที่กรมทรวงสร้อย
เนตรน้ำองุ่นนา"^๑

ทุกซ่แทบ เลือดคา ย้อย

บทคอกสร้อยสวรรค์กรุงเก่า

"เว็มรัก เจ้าสุดแสนที่
กั๊งหนึ่ง เลือดคา จะหยักย่อย

ตัวพี่ไม่ใช่แต่ใจสร้อย
เพราะเพื่อน้องน้อยเจ้ามา"^๒

ฯลฯ

"ข้า เจริงกั๊งคนอุตรี
เลือดคา จะกระเด็นอยู่เป็นนิจ

เจ้าศรित्रาคุข้างในจิตต์
จะคิด เปลา เปลาแล้วอย่าปรารมภ์"^๓

กำสรวลโคลงคั่น

"พระไต่บาราศแก้ว
มายานขวางขวางกับัง
จากมา เลือดคา ตก
เตมยานบรูก^๔

กมา
คองนี้
เตมยาน
ดงงแถม"^๕

^๑ ลิลิตพระลอ, หน้า ๕๖.

^๒ บทคอกสร้อยสวรรค์กรุงเก่า, หน้า ๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^๔ กำสรวลโคลงคั่น, หน้า ๓๑.

" ๑ รุกขแก้ว เกื้อน
 รมมราง เป็นคน เลอย
เลือกตาบึงฝนราย
 อภัพพนฟารอง

ใจตาย แดแม่
 นานอง
 ภายน
 รมกศรีฯ^๑

ผลงานของกวีสมัยรัตนโกสินทร์

บทละคร เรื่องกาหลัง

"เมื่อนั้น
 หั่งอายหั่งแค้นแนกหทัย

ศิริกันทาง เพียง เลือกตาไหล
 ก็ เร่งรีบคลาไคลออกมา"^๒

รายยาวมหา เวสสันดรชาดก

ทานกัณฑ์

"ปุ๋ยานี้ปรารมภ์ไม่รู้วายคัง เลือกตาจะตามไหล"^๓

เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน

"ว่าพลางทางปีกประคองนาง
 มีดถือไว้กับมือไม้ เคลื่อนคลา

นำตางลิมซึกให้แน่นหนา
 นองแค้นคัง เลือกตาจะหยดย้อย"^๔

^๑ กวีสารวอดโคลงคั่น, หน้า ๓๗.

^๒ บทละคร เรื่องกาหลัง, เล่ม ๒, หน้า ๑๓.

^๓ รายยาวมหา เวสสันดรชาดก, หน้า ๘๑.

^๔ เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า ๘๕.

"แมลง เม่าบิน เข้ากองไฟ"

มีความหมายว่า รมเข้าไปหาที่ตาย ส่วนนี้มาจากการจับเอาธรรมชาติของแมลง เม่ามา เปรียบเทียบ แมลง เม่าชอบบินเข้าไป เล่นไฟทั้ง ๆ ที่รู้ว่าร้อน มีอันตรายต่อตนเอง ทำให้ถูกไฟนั้นลวกทำลายจนมอดไหม้

บทละคร เรื่องรามเกียรติ์อ้างถึงส่วนนี้ไว้ในตอนที่พระพรตและพระสัตรุกเตือนพระมงกุฎและพระลพให้ระมัดระวังว่า ไม่อาจเทียบเคียงพระรามได้

"ตัว เป็นลูก เล็ก เล็กอมมือ

ควรหรืออาจของพะนางจิต

เหมือนแมง เม่า เข้ากองเพลิงพิษ

จะม้วยมิดไม่ทันพริบตา"^๑

เช่นเดียวกับตอนที่หนุมาน เย้ยหยันบรรลัยกัลป์ว่า การที่คิดจะมาแก้แค้นแทนทศกัณฐ์นั้น บรรลัยกัลป์เอง เทากับมีสภาพ เช่นเดียวกับแมลง เม่าที่บิน เข้า ไปหาที่ตาย เพราะพระรามพระลักษมณ์ เปรียบได้กับกองไฟอันร้อนแรงที่สามารถเผาผลาญแมลง เม่าเช่นบรรลัยกัลป์ให้มอดไหม้ในพริบตา

"อัมพระพี่น้องทั้งสองศรี

ฤทธิไกร ไม่มีใคร เทียมถึง

โดยกุกิด เห็นเหมือน เข่นมิ่ง

คังหนึ่งแมง เม่า ไปเข้าไฟ"^๒

มีข้อสังเกตว่า ในบทละคร เรื่องอิเหนา มิได้ใช้ส่วนนี้ว่า "แมลง เม่าบิน เข้ากองไฟ หากแต่ใช้ว่า "ยุงรึบินเข้ากองไฟ" ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน ดังตอนที่บันทึบโต้ตอบระตูกะฆ่าหลัน ซึ่งเหยียดหยามตนเองอย่างไม่เกรงใจ

"เรา เปนบันจุ เھرิจก็จริงอยู่

ไม่เกรงฤทธิระตูกะฆ่าหลัน

อุประมาหมายมุ่ง เหมือนยุงรึ

จะไผ่บินเข้ามากองไฟ"^๓

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๗๒๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๗.

^๓ อิเหนา, เล่ม ๒๒, หน้า ๗๒๖.

เช่นเดียวกับตอนที่ศกัณฐ์ปล่อยบิณฑนางนทโธให้คลายความวิตก เรื่องข้าศึก
ก็ใช้สำนวนเดียวกันว่า

"มยุเรยกับลิงค่างอย่างยุงริน" "จะมาบินเข้าไฟบรรลัยลาญ"^๑

สำนวน "แมลง เม่าบินเข้ากองไฟ" ยังปรากฏในโคลงโลกนิติบทที่ ๕๕๑

" คนน้อยเลิ่ไปให้	เกินศักดิ์
ว่าตระกูลใหญ่หนัก	แทบไต่
คือแมลง เม่ามันมก	บินวู วามนา
<u>โถมถาบาบเพลิงไหม้</u>	<u>มอกม้วยตัวเอง"^๒</u>

"แมลง เม่า" และ "ยุงริน" เป็นสัตว์ตัวเล็กปราศจากความสำคัญ ไม่มีคุณค่า
ควรแก่การสนใจจะตบหรือบีบให้ตายก็สามารถทำได้ง่าย อีกประการหนึ่ง ธรรมชาติของ
สัตว์เหล่านี้ชอบเล่นแสงไฟโดยไม่คำนึงถึงอันตราย จึงมีผลให้ถูกไฟอันร้อนแรงเผาผลาญ
จนมอดไหม้ สัตว์ทั้งสองชนิดจึงกลายเป็นเครื่องหมายของคนอ่อนแอแต่ไม่ประมาณตน
อวดดีเทียบเคียงท่าทาบกองไฟ ซึ่งเป็นเครื่องหมายของพลังอำนาจอันแข็งแกร่งน่า
สะพรึงกลัว บอมนำรับอันตรายถึงแก่ชีวิต เพราะความอวดดีของตนเอง

จะเห็นได้ว่า สำนวนเปรียบเทียบกับมาข้างต้นนี้ เป็นความเปรียบตามธรรมเนียม
นิยมที่กวีไทยยึดถือ เป็นแนวทางอย่างเดียวกันสืบมา ซึ่งให้เห็นถึงความ เป็นอมตะของ
สำนวนดังกล่าว ซึ่งก็เด่นด้วยภาพพจน์ที่ชัดเจน และสมบูรณ์ด้วยความหมายลึกซึ้งคมคาย
สอดคล้องกับตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่อง เป็นอย่างดี

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๑๖๘.

^๒ ประชุมโคลงโลกนิติ, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๓, หน้า ๑๗๑.

๕.๑.๓ แนวคิดในการเปรียบเทียบ

บทละครในเรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์มีแนวคิดที่คล้ายคลึงกันในการเลือกสิ่งมาเปรียบเทียบ ซึ่งจำแนกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

๕.๑.๓.๑ ธรรมชาติที่คนทั่วไปรู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างดี

"ธรรมชาติ" ในที่นี้ได้แก่ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ แร่ธาตุ พืชและผลผลิตจากพืช และไฟ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่สามารถพบได้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน การที่นำธรรมชาติดังกล่าวมาเปรียบเทียบก็เพื่อ เป็นสื่อให้นำผู้อ่านมองเห็นภาพของสิ่งที่ต้องการกล่าวถึงอย่างชัดเจน ทำให้ได้ข้อสังเกตว่า บทพระราชนิพนธ์มีเนื้อหาและแนวคิดที่ผูกพันต่อธรรมชาติอยู่มาก กล่าวถึงธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับชีวิต ทำให้เกิดเป็นความเปรียบเทียบบนรากฐานของความเป็นจริงที่พบเห็นได้ ทำให้ง่ายต่อการเข้าใจ ธรรมชาติดังกล่าวจะช่วย เสริมความเปรียบเทียบให้น่าหนักและถ่ายทอดความหมายได้ตรงตามที่ต้องการ

๕.๑.๓.๑.๑ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ก. เสียงฟ้าร้อง เสียงพายุและเสียงคลื่น

ในบทละคร เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ เมื่อต้องการพรรณนาถึง เสียงที่ดังกัมปนาทของกองทัพอัน เสียงโห่ร้องของไพร่พล ตลอดจนเสียงอาวุธที่ดังสนั่น มักเปรียบเทียบกับเสียงฟ้าร้อง เสียงพายุและเสียงคลื่น ซึ่งเป็นเสียงที่ดังกึกก้องและให้ความรู้สึกว่าจะเกิดความสั่นสะเทือนขึ้นมาในเวลาเดียวกัน มาใช้ในการเปรียบเทียบ

๑. เสียงฟ้าร้อง

ในบทละครทั้ง ๒ เรื่องนำเอาความดังสนั่นของเสียงฟ้าร้องมา เปรียบกับเสียงอาวุธ

เช่น เสียงปืนใหญ่ในศึกกระชุกะมาหราและกะปาหลัน

"ปี่ใหญ่ประจุไม้ศัติน

ยิ่ง เปรียง เสียงลั่นดัง เสียงฟ้า"^๑

หรือ เปรียบ เสียงของลูกศรพระรามที่แฉ่ง ไปต่องวางทศกัณฐ์ ตอนศึกทศกัณฐ์
ครั้งที่ ๕ ซาคเคียรซาคกร

"เสียงสนั่นลั่นป่าดังฟ้าร้อง

ก็ก้องกัมปนาทหาวค ไหว"^๒

การนำเอา เสียงฟ้าร้องที่ดังสนั่นหวั่นไหวมา เปรียบ เทียบกับ เสียงปี่ใหญ่ และ
เสียงธนูที่ถูกแฉ่งออกไป เพื่อ เน้นถึงฤทธาณาภาพของตัวละครว่ามีความยิ่งใหญ่ในรูปร่าง
ทวนเพราะ เพียงแค่ เสียงอาวุธก็ดังสนั่นหวั่นครั่นคร้ามยิ่งนัก

๒. เสียงพายุก

ในบทละคร เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ นำเอา เสียงพายุกมา
เปรียบ เทียบกับ เสียง เคลื่อนทัพ ซึ่งประกอบด้วยเสียงยานพาหนะ เสียงสัตว์พาหนะ
ตลอดจนเสียงคนตรีในกองทัพ และเสียงผี เศาไพรพล

ดังตอนที่ทัพกะหมิงกุหนึ่ง เคลื่อนพล

"เซ่งแซแตรสังข์ของกลอง

ข้างร้อง เรียมมันสนั่นป่า

เสียงโกลนกระทบแฉ่งข้างม้า

ดังว่า เสียงพยุอิงอล"^๓

หรือตอนที่ทศกัณฐ์ เคลื่อนทัพในศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ ๕

"อัน เสียงกัมปนาทหาวค ไหว

ดังลมพายุกใหญ่ในไพรสาณ"^๔

^๑ อิเหนา, เล่ม ๒๒, หน้า ๓๑๘.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๕๕๘.

^๓ อิเหนา, เล่ม ๑๑, หน้า ๓๒๑.

^๔ รามเกียรติ์, หน้า ๕๕๒.

เสียงของพายุที่เกิดขึ้น นอกจากจะมีเสียงฮึดของลมที่แรงกล้าแล้ว ยัง
กอบปรักวัย เสียงต้นไม้ใหญ่ย่อยที่ถูกแรงลมปะทะจนโยกคลอน เสียงกิ่งกล้าวจึงกิ่งสนั่น
น้ำพรึ่นพริ้ง เปี่ยมไปด้วยอำนาจในการทำลายอย่างรุนแรง การที่นำเสียงพายุมา
เปรียบกับเสียง เคลื่อนทัพ ทำให้รู้สึกถึง เสียงสะเทือน เคลื่อนลั่นของกองทัพที่ เคลื่อนไปตาม
ทางว่ามีอำนาจพราวกับจะทำ ทุ่ทุกสิ่งที่ผ่านมาไปต้องพินาศวอดวาย

๓. เสียงคลื่น

เมื่อต้องการพรรณนาว่า เสียง เคลื่อนทัพหรือ เสียง โห่ของ ไทรวพล
มีเสียงดังกึกก้อง บทละคร เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์นิยมนำเสียงคลื่นที่กึกก้องอยู่ใน
มหาสมุทร ไม่ขาดสายมา เปรียบ เทียบ

เช่นตอนที่ป่า เตะกราบหล่นท้าวคานาถึงวิพลของท้าวกะหมิงกฤษณ์

“ว่าไฟรีศรี เมืองหลวงมา

วิพลโยธามากมาย

มารถคชกรมกรันครัน

ดัง เสียงคลื่นในสมุทรไม่ขาดสาย”^๑

หรือในตอนที่กล่าวถึง เสียงโห่ของทัพทศกัณฐ์ ในศึกสิบขุนสิบรถ

“โห่ร้องก้องกึกครีกกรัน

ทางเพียง เสียงคลื่นกระทบฝั่ง”^๒

เสียง เคลื่อนทัพ เสียงโห่ร้องและ เสียงลูกคลื่นต่างก็ดังกึกก้องต่อ เนื่องกันไม่
สุดสิ้น เมื่อนำมา เปรียบ เทียบกัน ทำให้เกิดความรู้สึก เสมือนว่า กำลังอยู่ท่ามกลาง
สนามรบรวมไปกับกองทัพที่ใหญ่โตของทั้งสองฝ่าย

๔. สายฟ้า

บทละครทั้ง ๒ เรื่องมักนำเอาภาพของสายฟ้ามาพรรณนา
ความรู้สึกตระหนกของตัวละครที่รับทราบข่าวร้ายอย่างกระทันหัน

^๑ อิเหนา, เล่ม ๕, หน้า ๒๕๔.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๓๖๕.

ตั้งตอนที่ระตูบันจะรากันและปักมาหงันทราวข้าวร้ายของระตูสุสีหะ

"ไคฟังคังคองสายฟ้า คกประหม่าหน้าซีคองตันโค"^๑

เช่นเดียวกับตอนที่นางสีดาถูกพระรามลองใจให้คิดว่าพระองค์ระแวง เรื่อง

ทศกัณฐ์

"ไคฟังคังคองสายสุณี มิรู้ที่จะทูลให้ เห็นจริง"^๒

ในที่นี้ เปรียบความรุนแรงของข่าวที่ได้รับกับความรุนแรงของสายฟ้าที่ฟาดลงมา เพราะคนที่ได้รับข่าวอันน่าตกใจ ก็เหมือนกับคนที่ถูกสายฟ้าฟาด ข่าวร้ายทำให้คนเกิด ปฏิกริยาถึงหมกความรู้สึกหรือถึงตายไคฉันโค อำนาจของสายฟ้าที่ฟาดลงมา ถ้าถูกคน ก็ทำให้หมกสติหรือถึงตายไคฉันโค

ค. สายน้ำ คลื่น

สำหรับสิ่งที่มีปริมาณมากและ เคลื่อนไหว เป็นระลอกคอก เนื่องกัน ไม่ขาดสาย เช่นปริมาณหนาแน่นของไฟรพลในกองทัพ ภาพที่นำมา เปรียบเทียบคือภาพ ของสายน้ำไหล หรือคลื่นขนาดใหญ่ในมหาสมุทร ทำให้มองเห็นภาพของกองทัพที่มีไฟรพล ล้นหลามหนุนเนื่องติดคอกันไม่หยุดยั้ง

เช่นตอนกล่าวถึงทัพของจรรกาในสงครามกษัตริย์กษัตริย์

"พร้อมพรั่งคังพยุหโยธา

คากคางสายน้ำไหล"^๓

^๑ อีเหเนา, เล่ม ๕, หน้า ๑๓๗.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๒๓๕.

^๓ อีเหเนา, เล่ม ๑๒, หน้า ๓๔๔.

เช่นเดียวกับทัพศกัณฐ์ นศีกสิขุนลิบรณ

"ถึงที่รบพบทัพศกัณฐ์

แนนนันกับหนี่นคังคลี่นใหญ่"^๑

คลี่นและสายน้ำไหล เป็นระลอกน้ำที่ค่อ เนื่องกับไม้ฉากตอน เช่นเดียวกัน
บทละคร เรื่อง อี เหนาะและราม เกียรติ จึงนำมาพรรณนาภาพของกองทัพที่มีพลมากมาย
สุดสายตา

ง. หาฝน

ในบทละคร เรื่อง อี เหนาะและราม เกียรติ เมื่อกล่าวถึงวัตถุที่
ถูกทุ่มทิ้งลงมาติดต่อกันอย่างหนาแน่นไม่หยุดยั้ง มักเปรียบกับ "หาฝน" ที่ระหน่ำลงมา
อย่างหนัก

เช่นตอนทัพกะหมิงกุกหนึ่งหักเข้า เมืองบูรพาหงัน

"บนหอรบ เรียงปืนใหญ่ยิง

บ้างทุ่มทิ้งดินค่างหาฝน"^๒

หรือตอนที่พี่ เภกทูลพระ รามถึงอุทธานุภาพของสัทธาสูรว่าสามารถ

"ร้อง เรียงกี หั เทวัญในชั้นฟ้า

ทิ้งอาวุธลงมาค่างหาฝน"^๓

จ. สายฝน ผอ่ยฝน

บทละครทั้ง ๒ เรื่อง นำเอาสายฝนและผอ่ยฝนมา เปรียบเทียบกับ
กับละอองน้ำสุรภัยและน้ำพุที่ เบ่งฟองฟอย ทำให้รู้สึกถึงความบางเบา นุ่มนวลชวนมอง

เช่นท้าวคานหาสร้งน้ำเตรียมไปไซ้บนที่ เขาวิไลศมาหธา.

"ให้พนักงานไซ้สุรภัยทอง

เป็นลอองคองกายค่างสายฝน"^๔

^๑ ราม เกียรติ, หน้า ๓๖๖.

^๒ อี เหนาะ, เล่ม ๕, หน้า ๒๕๕.

^๓ ราม เกียรติ, หน้า ๔๔๒.

^๔ อี เหนาะ, เล่ม ๑๓, หน้า ๓๕๒.

เช่นเดียวกับตอนที่ทศกัณฐ์สร้างน้ำเตรียมทำศึกครั้งที่ ๒

"พนักงานไซสุทรายตั้งสายฝน ต้องสกดนภทนายักษ์"^๑

หรือตอนที่สังคามาระตาสร้างน้ำในธารน้ำไถลล่าทองที่เตรียมไว้ลักพานางบุษบา

"น้ำนั้นคั่นคูปพุง เป็นลของฟองฟุ้งกิ่งฝอยฝน"^๒

และในตอนที่ท้าวมาลีวราชสร้างน้ำเตรียมเดินทางไปไกล เกลี้ยทศกัณฐ์กับ

พระราม

"นำพุดคั้นบนบวรพศ คึงฝนฝอยยอยหยด เป็นน้ำใส"^๓

๕.๑.๓.๑.๒ แรชาคชุนิกตาง ๆ

ก. รัตนะหลากลี

เมื่อต้องการกล่าวถึงสิ่งที่สูงกว่าคุณค่าและราคา บทละครเรื่อง
อิเหนาและรามเกียรติ์จะนำเอารัตนะมีค่า เช่นเพชร ไชยूरuby เพทาย ทับทิม มรกตมา
เป็นภาพเปรียบเทียบ

เช่นตอนที่ปั้นหย้และนาง เกนหลงชมปะการังระหว่างข้ามไปยัง เกาะมะละกา
ได้เปรียบเทียบปะการังกับรัตนะหลากลี

"พระชมศิลาปะการัง
ที่ลายคล้ายราชาวดี

ที่เขี้ยวถึงมรกตสี
แดง เหลือง เลื่อมสี เหมือนโมรา"^๔

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๒๒๒.

^๒ อิเหนา, เล่ม ๑๕, หน้า ๔๗๘.

^๓ รามเกียรติ์, หน้า ๔๗๘.

^๔ อิเหนา, เล่ม ๑๕, หน้า ๕๕๑.

ประการังปี่สีสี่ตอนสลับกับหลากสี่ เทียบไ้กับรัศนะประ เภทต่าง ๆ ส่วนที่ เป็นสี่ เขียวก็ เปรียบกับสี่ของแก้วมรกต^๑ ซึ่งเป็นอัญมณีสี่ เขียวสกแลดูใสสว่างคา ส่วน ที่ เป็นเลื่อมลายก็ เปรียบกับสี่ของราชาวดี^๒ ซึ่งมีสี่ เลื่อมพรายคละ เคล้ากึ่งงดงาม ส่วนที่ เป็นสี่แคง เลื่อม เหลืองก็ เปรียบกับสี่ของแก้วโมรา^๓ ซึ่งเป็นหินลายซึ่ง เป็นที่รู้จัก ของคนทั่วไป ความเปรียบนี้จึง เสนอภาพที่ถูกต้องตามความเป็นจริง

เช่นเดียวกัน ตอนที่โมรภาพประพาสป่า บทละคร เรื่องรามเกียรติ์พรรณนาถึง ธรรมชาติชายฝั่งทะเลไว้งดงามละลานตา มองเห็นภาพของหาดทรายที่มีกรวดแสงสี แวววับสลับปนเม็ดทรายทั่วชายหาด ที่ขาวใสก็คล้ายกับเพชร นผสมผสานกับสี่ เขียวไม้ไผ่ ของแก้วไพฑูรย์ ที่แคงก็แคงราวกับทับทิมและเพทาย ที่ เขียวก็ เขียวสกใสราวกับมรกต และนิลน้ำก็ แลดูงามตานาพิศวง

<u>บาง เลื่อม เหลืองประหลาดกลาก เกลื้อน</u>	<u>ดู เหมือนเพชร ไพฑูรย์ประดานสาย</u>
<u>บาง เป็นเซนต์ทับทิม เพทาย</u>	<u>ที่ เหล่าลายคล้ายราชาวดี</u>
<u>บาง เขียว เขียวขำน้ำใสสด</u>	<u>ก็มรกตนิล เนียรก็ณัฐ^๔</u>

^๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า "มรกต" ไว้ในหน้า ๒๕๕ ว่า "...น. แก้วสี่ เขียวไข่มุก"

^๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานุริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวไว้ในหนังสือ "บันเทิง เรื่องความรูตต่าง ๆ" เล่ม ๑ หน้า ๒๓๔ ว่า "ยาราชาวดี คือยาสีพลอยขึ้นกการเวก (ซึ่งมีสีฟ้า มีลาย เป็นสายผานกลางคล้ายพลอย ไพฑูรย์)"

^๓ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า "โมรา" ไว้ในหน้า ๓๓๐ ว่า "โมรา... (น) หินลายชนิดหนึ่งนับ เข้าในพวกหินมีค่า..."

^๔ รามเกียรติ์, หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘.

นอกจากเปรียบเทียบของกรวดทรายกับแก้วพรศนถึงที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว
ยังเปรียบเทียบณะของกรวดทรายถึงกล่าวว่ามีลวดลาย เลื่อมทรายคล้ายกับราชาวดี ซึ่ง
เป็นการลงยาชนิดหนึ่งสำหรับ เคลือบทองให้ เป็นสีฟ้า สิ่งของที่ถูกลงยาราชาวดีมักจะมี
สีฟ้าอมทองหรือฟ้า เหลืองทอง เป็นลวดลายอยู่ในตัว

ข. ทองคำ

เมื่อจะพรรณนาถึงสีผิวกายของตัวละครที่มีความมั่งคั่ง
บดละคร เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ มักนำทองคำซึ่งมีสี เหลืองสุกปลั่งมา เปรียบเทียบ
ทำให้ตระหนักถึงความมั่งคั่งในสังคม

เช่นตอนที่ชมโฉมวิหยาสะก่า

"ผิวพรรณผุดผ่อง เพียงทองคำ

วิไลลักษณะเลิศล้ำอำไพ"^๑

หรือในตอนที่พระรามชมโฉมทศกัณฐ์ในสงครามครั้งสุดท้าย

"นอภหรือทศกัณฐ์วันจะตาย

ช่างแปลงกายคล้ายกับกับโกสีย์

งามรับสร รพสีนทั้งอินทรี

รัศมีสีสันโสภา

ดังทองคำธรรมชาติผดผุก

เลิศล้ำบุษย์ในแหล่งหล้า"^๒

ค. ดวงแก้ว

เมื่อต้องการกล่าวถึงบุคคลผู้เป็นที่รักและมีความสำคัญอย่าง
สูงสุด เช่นสามีหรือคนรัก บดละครทั้งสอง เรื่องมัก เปรียบกับดวงแก้ว ซึ่งมีคุณค่า
และราคาสูงยิ่ง เป็นที่ปรารถนาของคนทั้งหลายในรูปของสำนวน เปรียบที่มีความหมาย
ว่า การสูญเสียบุคคลดังกล่าวไป เปรียบได้กับการสูญเสียดวงแก้วอันล้ำค่า

^๑ อิเหนา, เล่ม ๘, หน้า ๒๕๕.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๒๒๘ - ๒๓๐.

ตั้งควอนทีอี่ เหนารำพันถึงการสูญเสียนางนุษาให้แก่จรรกาว่า เป็นเหตุการณ์
ที่ล่วงเลยไปแล้วยอมไม่อาจหวนกลับมาได้ เปรียบเสมือนการสูญเสียดวงแก้วโดยไม่มี
วันได้คืนมา

“ดูใจใจคิดสิการแล้ว

ตั้งดวงแก้วตกของแผ่นดินา”^๑

ที่เปรียบเช่นนี้เพราะดวงแก้ว เป็นของที่มีค่าสูงยิ่ง เมื่อตกต้องพื้นแตกกระจาย
ยอมหมกโอกาสและพลาดหวังจะไต่คืน หมายความว่า เรื่องจบไปแล้ว สู้วิสัยที่จะแก้ไข
หรือเรียกร้องทุกสิ่งให้กลับคืนมา เหมือน เกม เช่น เกี่ยวกับการปลดยี่ให้นางนุษาคงไป เป็น
คู่มั่นของจรรกา อี เหนามา เห็นคุณค่าของนาง เมื่อสายเกินไป จึงไม่อาจเรียกร้องให้
นางกลับคืนมา เป็นของตนได้อีก

จะเห็นได้ว่า เป็นความเปรียบที่มีความหมายลึกซึ้งคมคาย สะท้อนสภาพจิตใจ
ของอี เหนานี้ นยามนี้ไว้อย่างชัดเจนตรงตามความเป็นจริง ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก
สมน้ำหน้า สะใจที่เห็นอี เหนาคงอยู่ในสภาพกสันไม่เข้าค่ายไม่ออก เป็นความเปรียบ
ที่ผลโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านให้มีความรู้สึกรวมไปกับบทพระราชนิพนธ์โดยไม่รู้ตัว

เช่นเดียวกัน ตอนที่นางสุวรร รมกันยุมาครว่าครวญอาลัยอิทรชิต

“แมนสิ้นบุญทุกกระหม่อมของ เมียแล้ว ตั้งดวงแก้วมีคิมิตทุกทิศา”^๒

สามี เป็นผู้ที่มีความสำคัญสูงสุดในชีวิตของภรรยา การสูญเสียสามีไปจึง
เปรียบได้กับการสูญเสียดวงแก้วล้ำค่า ซึ่ง เคยให้ความสว่างไสว เท่ากับว่าชีวิตของ
ภรรยาจะตกอยู่ในความมืดไร้ความหวังทั้งมวล

^๑ อี เหนา, เลม ๑๒, หน้า ๓๖๔.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๓๕๑.

๕.๑.๓.๑.๓ พืชและผลิตภัณฑ์

เช่น เปรียบสีของพื้นดินกับสีของซาก ในตอนชมความงาม บริเวณเขาวังวิเศษมาหรา แม่บิณฑุระจะมีใบบอกว่า พื้นแผ่นดินบริเวณนั้นมีสีแสด แต่ผู้อ่านก็สามารถทราบได้ทันทีว่า "ซาก" หมายถึงสีอะไร ทั้งนี้เพราะก็นำเอาสิ่งที่ใกล้ตัวมา เปรียบเทียบให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นลักษณะร่วมของแผ่นดินกับสีซากว่ามี "สีแสด" เหมือนกัน การเปรียบเทียบเช่นนี้ทำให้ภาพในใจของผู้อ่านแจ่มชัดขึ้นว่า แผ่นดินนั้นมีสีแสดที่สดใสน่าดู ทำให้เกิดความตื่นตาตื่นใจแก่ผู้พบเห็น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายไว้หน้า ๓๓๔ ว่า

"ซาก น. ชื่อของอย่างหนึ่งสีแสด เป็นผงก็มี เป็นก้อนก็มี ใช้ทำยา และประสมกับน้ำมันสำหรับประทักษิณและทำสิ่งของ

ว. สีแสด..."

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑๐ ให้คำอธิบายไว้หน้า

๖๑๓๖ - ๖๑๓๘ ว่า

"...คำว่า "ซาก" เดิมทีเคยเห็นเจมูมถึงลักษณะของสีหนึ่งคือสีแสด สดดังที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) กล่าวไว้ในหนังสือ ไวยากรณ์ประพันธ์ว่า "คำซากสดคือสีแสด เขียนอย่างกลางแสด สดทุกตัวออก โดยตรง" เสฐียรโกเศศกล่าวไว้ในหนังสือ เรื่องของสีว่า "สีแสดแท้ เรียกว่า แดงซาก (Crimson) สำมัญเรียกเป็นแสด เลือดคนก แดงยอ แดงทับทิมแสด, ดินจี แดงมณี... แดงซากปนฝุ่นเรียกว่าหงส์ซาก (Rose, pink) สำมัญเรียกว่า สีทูลาบ สีชมพู (สีชิวหาในเรื่องรามเกียรติ์)"

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงของที่เขาทำเป็นซากและที่มาของคำว่า ซาก "สีแสด เดิมเห็นจะใช้ดินแดงอันเป็นของในเมืองไทย และมีดินแดง เขามาจาก อินทโย เรียกว่าดินแดงเทศ เนื้อแข็งกว่าดินแดงของไทย และสีสดกว่า แต่หาใช่ยาก ไซกันน้อย และมีตัว เปี้ย เขามาแต่เมืองจีน สีเหมือนดินแดง แต่เมื่อ เป็นผงละเอียด ใสก็ใช้ตัว เปี้ยกันต่างดินแดง แต่ก็คงเรียกกันว่าดินแดงอยู่ ความเคย เว้นแต่ผู้จริง เรียกว่า ตัว เปี้ย และมีซากเขามาจาก เมืองจีน ผู้ เขาคู เขายอกไคว เป็นซากจอส แสด ซากอายมุย (เมืองเอหมิง) แต่เรียกกัน ทั่วซากเท่านั้น

"ปางพื้นปัดพิงค์สีซาด

เคียรค้ายควยพร รมงา"๑

นอกจากนี้ยังพรรณานำโชค เลือดของกุมภกรรณ โดยนำภาพของปางมา
เปรียบเทียบ

"แล้วแลคหุมกัทวะแหวง

เลือดแดงโชมหน้าคังทาปาง"๒

"ปาง" เป็นพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่ง ต้นและใบมีลักษณะคล้ายต้นหางนกยูงของไทย
แกนของมันมีสีแดง คนไทยโบราณใช้แกนของต้นปางย้อมผ้าให้มีสีแดง เมื่อต้องการ
กล่าวถึงสิ่งที่มีความสีแดง จึงมักเปรียบกับสีของน้ำปาง เพราะทำให้เห็นชัดว่าสิ่งนั้นมี
สีแดงฉานเพียงใด บทพระราชนิพนธ์นำเอาภาพของน้ำปางมา เปรียบเทียบให้เห็นความ
แดงของใบหน้ากุมภกรรณ ซึ่งแดงฉานไปควยเลือดที่ไหลรินมาจากหูและจมูกรวมมาย
เต็มไปหมด ทำให้เกิดความสยดสยองน่าพรันพรึงแก่ผู้พบเห็น

พระยาอนุমানราชชนได้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ไว้ในหนังสือเรื่องบันทึกความรูปร่าง ๆ เล่ม ๓ ว่า
"ซาด" ขาพระพุทธเจ้าคนดูในภาษาจีน มีคำที่ใกล้เคียงก็คือ แจก แปลว่า
สีดินแดง ประเทศไทยแถวลุ่มน้ำเจ้าพระยาสืบเมื่อพันปี จีนเรียกว่า
ประเทศ แจกโต แปลว่าประเทศดินแดง...ภาษาอีสาน ซาดหรือสีซาด
เรียกว่าหาง สีแดงว่าหาง" เรื่องนี้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ทรงแนะนำพระยาอนุমানราชชนไว้ในหนังสือเรื่อง เก็บ
กันว่า "ซาด" มีคำที่เราพูดกันอยู่ว่า แดงฉาดจะมาแต่ที่ตัวฉาดเลือดไหล
แดงหรืออะไรก็ไม่ทราบ แต่คำว่าฉาดนี้ ก็คล้ายคำว่าซาดมากที่เดียว"

๑
อิเหนา, เล่ม ๑๓, หน้า ๔๐๕.

๒
รามเกียรติ์, หน้า ๒๒๒.

๕.๑.๓.๑.๔ ไฟ

"ไฟ" เป็นสิ่งที่มีความร้อนแรง แสงถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ที่เป็นอันตรายต่อทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถเผาผลาญทำลายทุกสิ่งใหม่หมดใหม่ในพริบตา พลังอำนาจในการทำลายของไฟจึงมักปรากฏในรูปของความเปรียบที่เป็นสื่อความคิดแสดงถึงสภาวะจิตใจ ความรู้สึกและอารมณ์ของตัวละคร เนื่องจากไฟให้ภาพพจน์ของอารมณ์ที่ร้อนแรงร้ายกาจ เต็มไปด้วยความวู่วาม มุทะลุคุดัน จึงเหมาะอย่างยิ่งที่จะใช้เปรียบกับอารมณ์เรณูใจ คั้งแค้น หรือความโกรธเคืองของตัวละคร เพราะทำให้เห็นถึงความรุนแรงที่ไม่มีผู้ใดสามารถยับยั้งหรือต้านทานไว้ได้ มีข้อสังเกตว่ารายละเอียดที่แทรกเพิ่มเติม เมื่อกล่าวถึงไฟ ทำให้ลักษณะของไฟแตกต่างกันไปบ้าง แต่ความหมายหลักในความเปรียบนั้นยังคงอยู่ได้แก่การยอมรับถึงพลังอำนาจของไฟว่าร้ายแรงจนสามารถทำลายทุกสิ่งลงได้ในเวลาอันรวดเร็ว

ก. ไฟ

คนที่ถูกไฟไหม้จะมีอาการสะอึกสะอื้น เนื่องจากความปวดแสบปวดร้อนอันเนื่องมาจากพิษร้ายของไฟ บทพระราชนิพนธ์จึงนำเอาภาพไฟไหม้มาพรรณนาให้เห็นถึงความทรมานทรมานระวนระวายเพราะความร้อนใจของตัวละคร เช่น

ตอนที่พี่เลี้ยงของนางบุษบาบอกความจริงแก่อิเหนาว่า ตนร้อนใจมากที่นางบุษบาจะต้องตกไปเป็นมเหสีของจรถา ซึ่งไม่เหมาะสมกันด้วยประการทั้งปวง

"อันพระน้องจะให้ครองกับระคุ อกขาวร้อนอยู่คังไฟ"^๑

และในตอนที่อินทรชิตลาเมียและลูกก่อนไปทำสงครามครั้งสุดท้าย

"นึ่ง เหนือแทนสัวร์ รมบรจรถณ ให้รุ่มร้อนฤทัยคังไฟ"^๒

^๑ อิเหนา, เล่ม ๑๖, หน้า ๕๑๓.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๓๕๐.

อินทรีชิต เต็มไปด้วยความร้อนรุ่มทรนทรายอย่างสุดแสน ไหนจะหาง เม้มและ
ลูกที่อยู่หลัง ไหนจะพะว้าพะวังกับการทำศึก ซึ่งรู้อยู่เต็มอกว่ามีแค่แผ่นดินเดียว
ความเปรียบในที่นี้จึงแสดงถึงสภาวะจิตใจของอินทรีชิตไว้อย่างแจ่มชัด

ข. ไฟฉาย

ในที่นี้เป็นการใช้ "ไฟ" มาเปรียบในลักษณะที่เน้นอำนาจ
ของไฟในคาน้ำต้มน้ำ คือไม่ใคร่มีความร้อนแรง เพียงอย่าง เดียว แต่ไฟฉายคือไฟ
ที่มีทั้งความร้อนและฤทธิ์อำนาจ ในการทำลายทุกสิ่งทุกอย่างให้มอดไหม้

เช่นอิเหนาร้อนใจที่ทราบกำหนดการวิวาทระหว่างตนกับนางบุษบา

"พระ เร่งร้อนไฟไทยคังไฟฉาย"^๑

หรือตอนที่ทศกัณฐ์ทราบจากพี่ภรรยาว่านางสีดาจะนำความพินาศมาสู่กรุงลงกา

"เมื่อนั้น ทศกัณฐ์เร่งใจคังไฟฉาย"^๒

ค. ไฟสุ่มอก

ไฟสุ่มอก เน้นความรู้สึกที่ว่า ความร้อนนั้นเปรียบประดุจไฟ
ที่ร่อนระอุคุดอยู่ในอกตลอดเวลา ทำให้มีแต่ความไม่สบายใจ เคืองร้อนทุกซัทรมาณ
อย่างสุดแสน เช่น

ตอนที่อุณการรอดจำใจออกบวรมกับปັນหยี

"มีรูที่จะขึ้นชัควัจนา

ในอุราร้อนรุ่มคังสุ่มไฟ"^๓

^๑ อิเหนา, เล่ม ๔, หน้า ๑๐๘.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๗๘.

^๓ อิเหนา, เล่ม ๒๒, หน้า ๗๐๐.

เช่นเดียวกับในตอนที่ทศกัณฐ์ขาดเศียรขาดกร พายแพแก่พระรามในสงคราม
ครั้งที่ห้า ทศกัณฐ์จำต้องยกทัพกลับด้วยความอดสูรุ่มร้อนใจ เป็นอย่างยิ่งราวกับมีไฟถึง
๑๐ กองสมอยู่ในอก

"เอนอง คกลงบรรทมบนที่
กึ่ง เพลิงรุมสุมทรวงสับลิบกอง

อสูรร้อนรอนหม่นหมอง
แต่นิ่งตรองการศึกทรีกิตรา"^๑

ง. ไฟฟ้า

ในที่นี้ ไฟฟ้า คือแสงสว่างที่เกิดจากฟ้าแลบ เกิดขึ้นอย่าง
กะทันหัน ไม่มีเค้าลางหน้ามาก่อน มีความร้อนและอำนาจในการทำลายไม่ยิ่งหย่อน
กว่าไฟชนิดอื่น บทพระราชนิพนธ์นำเอาความสว่างวาบอย่างรวดเร็วของไฟฟ้าหรือ
สายฟ้าแลบมาเปรียบกับอารมณ์ของตัวละคร เพื่อพรรณนาให้เห็นว่า ตัวละครมีอารมณ์
โกรธรุนแรงขึ้นมาอย่างรวดเร็ว และแสดงอารมณ์ดังกล่าวออกไปในที่นี้

เช่นตอนที่ท้าวเกษมถึงกษัตริย์รู้ว่าทางตาหาไม่ยอมยกบงะมาให้ตามที่มีสาร
ไปสุขอ

"ไต่ฟังทั้งสองหูตูล

ให้อำตูล เกิดคใจถึงไฟฟ้า"^๒

เช่นเดียวกับตอนที่กุมภกรรณ เห็นทัพแตกกระจาย เพราะการบุกตะลุยของ

พลวานร

"เห็นโยธินี่ตายกระจายไป

ยิงทีโรชโกรชใจถึงไฟฟ้า"^๓

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๕๖๐.

^๒ อีเหนา, เล่ม ๙, หน้า ๒๗๘.

^๓ รามเกียรติ์, หน้า ๒๕๓.

จ. ไฟบรรลัยกัลป์

ไฟบรรลัยกัลป์นั้นร้อนแรง เหมือนไฟทุกชนิด เพราะสามารถเผาผลาญโลกทั้งสามมิให้อุบายไม่เหลือแม้เพียงขุติ เราจะพบความเปรียบเกี่ยวกับไฟบรรลัยกัลป์หลายแห่งด้วยกัน

เช่นนี้ เหนามีความรู้สึกร้อนรันทรมุขมทุรายราวกับนอนอยู่ในไฟบรรลัยกัลป์ เพราะไม่สามารถหาวิธีใดทางนุชมาครอบครองก้อนที่บางจะตก เป็นสิทธิ์โดยชอบธรรมของจรรกา

"อันความร้อนรนเป็นพันไป ถึงนอนอยู่ในอัคคีกาล"^๑

หรือในตอนที่แสงอาทิตย์ทราบว่าพี่ชายต้องศรพระรามถึงแก่ความตาย

"เมื่อฉัน แสงอาทิตย์ฤทธิไกรใจหาญ
แจ้งว่ามังกรกัณฐ์บรรลัยลาญ เคื้องคาลคังไฟไหม้ฟ้า"^๒

๕.๑.๓.๒. สิ่งสำคัญในตัวบุคคล

"ดวงตาและชีวิต" เป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนรักใคร่หวงแหนบทธะครทั้ง ๒ เรื่องจึงนำมาเปรียบกับบุคคลผู้เป็นที่รัก แสดงถึงการให้ความสำคัญเสมอด้วยดวงตาและชีวิตของผู้ถูก ทำให้ทราบว่า เป็นความรักที่ลึกซึ้งมากมายพันพรรณนา

๕.๑.๓.๒.๑ ดวงตา

เช่นตอนที่ท้าวกาหลงชอบใจปันหยาและอุณากรรณที่ช่วย

กันท่าสี่ทศนะศัตรู

"เจ้าทั้งสองศรีดังดวงเนตร

มิเสียแรงปีศุเรศรักรีกรี"^๓

^๑ อีเหณา, เลม ๑๕, หน้า ๔๖๔.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๒๘๕.

^๓ อีเหณา, เลม ๒๒, หน้า ๕๓๓.

เช่นเดียวกับตอนที่พระรามกล่าวแก่ณัฏฐมาถาคว่า

"อันองค์กาคาสีดา

ข้ารักดังดวงตาที่ว่าได้"^๑

๕.๑.๓.๒.๒ ชีวิต

ยาหรีนโถมนางตระราหรีนว่า

"พี่รักนางพางเพียงชีวิต

หวังดิฉันจะประกอบคอบไม้ตรี"^๒

นางสีดา รับขวัญพระลบโอรสบุญธรรม

"เสนาหาดังดวงชีวัน

รับขวัญโถมดูบพระลูกยา"^๓

๕.๒ ลักษณะแตกต่างของบทละครในเรื่องอีเหณาและรามเกียรติ์

๕.๒.๑ ท่วงทำนองในการเปรียบเทียบ

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๘๐๓.

^๒ อีเหณา, เล่ม ๒๓, หน้า ๘๘๒.

^๓ รามเกียรติ์, หน้า ๗๓๓.

อิเหนา

๕.๒.๑.๑ โชความเปรียบหลากหลาย

เช่นเมื่อต้องการกล่าวถึง "ความรัก" บทละครเรื่อง อิเหนา ก็นำเอาภาพของ "ไซ ปันพิศม์และสงคราม" มาเปรียบเทียบกับความรักที่เราสัมผัสอีกให้อรอนภระวาทะทายทั้งกายใจ

เช่นอนุการรณเขยไฉนยี่ร้อยเรื่องราวระหงษ์หรือรักว่า "ฤาจะรักงวลคดี ก็เหมือนจะไ้ไขในอุรา"

การที่เปรียบความรักกับไซ เพราะพิษไซกระเจายทั่วร่างกายโดยอย่างรวดเร็ว ยิ่งเป็นไขใจอันเนื่องจากโรครักควยแล้ว ออรอนภระวาทะววยิ่งจะเพิ่มขึ้นมาจนหลายเทา และมีระยะเวลายาวนาน ทำให้ตัวละครต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ควยความยาวนานของความทุกข์นั้น

อิเหนา, เลม ๒๓, หน้า ๓๕๖.

รามเกียรติ์

๕.๒.๑.๑ โชความเปรียบซ้กันเป็นจำนวนมาก

เช่นเมื่อกล่าวถึง "อาญาของพระราม" ว่ามีฤทธาภาพ เห็นอวาทศอาทิตย์ ภายส่วนแบบเดียวกันโดยตลอด แม้รูปคำจะเปลี่ยนไปบ้าง แต่มีความหมายอย่างเดียวกัน

"เมื่อเนน พระจักรภฤตฤทศเจ้าพระสุริย์ภิน"
"เมื่อเนน พระจักรภฤตฤทศเจ้าสุริย์ภิน" ๒

ฯลฯ

หรือเมื่อต้องการแสดง "ความรู้สึกสำนักใหญ่คุณ" ตัวละคร มักใช้จำนวนว่า พระคุณของผู้นั้นพระคุณนั้น ดังถึงกาวฟ้ากับหรือโลกทั้งสามเช่น

รามเกียรติ์, หน้า ๒๗๓.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๔.

เช่นเดียวกับตอนที่ลังคามาระตการะทฆยาทหรัณ
เรื่องนางเกณฑล

"ฉันใช้ใจสู้สุดปัญญา
ที่จะรักษาพยาบาล"

ความรักเมื่อเกิดขึ้นกับผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นรอนรอน
กระวนกระวาย ยิ่งถ้าเป็นความรักซึ่งมีที่ทายากจะสมหวัง
ความทุกข์ร้อนทรมานและความหวาดระแวงยิ่งจะทำให้ใจ
กัลกตุ้มหม่นความสุข เหมือตกอยู่ในเงาเงาของคนใจ อាកาร
ของคนตกอยู่ในทรวงรักจึงเปรียบเสมือนอาการของคนที่เป็น
เป็นไข้ใจ ซึ่งไม่มียาใดจะแก้ไขให้หลุดลงได้ นอกจากผู้เป็น
คนเหตุให้เกิดความรักนั้น

เช่นเดียวกับตอนที่พิทยาสะก่าดลรักันางบุษบา
"เมื่อเป็นพิศมิตพิทรวงแค้นนี้ นับวันแต่ชีวิตจะวอดวาย"^๒

อุเทน, เดม ๒๖, หน้า ๔๓๕

๒ เรื่องเดียวกัน, เดม ๕, หน้า ๒๕๓.

"ทั้งนี้เพราะทรงพระเมตตา
พระคุณดำดั่งฟ้าสุธาด้วย"^๑
"จึงเสแสร้งแกล้งพูดศกัณฐ์
พระคุณเมเนเลิศลภพไฉริ"^๒
"จึงใจทนด้าบากตรากตร้า
พระคุณด้าดบพธาพร"^๓

๑ งามเกียรติ, หน้า ๘๘๐.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

เรื่องเดียวกัน, หน้า

ป็นศัพท์ในทัศนหมายถึงความรัก วิชาสะก้าเปรียบความรักว่าเหมือนกับอาวุธ
ร้ายที่ถูกต้องดีอยู่ในเอก เป็นความรักที่ก่อให้เกิดความทุกข์ร้อนทรมานใจแสนสาหัส มีแต่
จะทำให้ตายสถานเดียว

นอกจากนี้ บทละครเรื่องอิเหนาโรภาพของสงครามเป็นส่วนที่มีความหมาย
เปรียบเทียบโดยนัย แสดงสภาวะจิตใจของอิเหนาว่า ความคิดสองอย่างกำลังต่อสู้กัน
ภายในใจอย่างรุนแรง เปรียบได้กับการทำสงคราม แต่มีใช้เป็นสงครามสู้รบกันจริง ๆ
หากแต่เป็นสงครามความคิดที่เกิดขึ้นภายในใจ ดังตอนที่จินตะหราพักพิงอิเหนาว่า

"พระจะไปกล่าวพรบราบชาติก็ ภาร่าภักถึงคู่ตุนาหงัน

ควยสงครามในจิตตรยังติดพัน จึงบิคิดย่นพจนานาไม่ฮายัย"

จินตะหราไม่เชื่อว่าอิเหนาจะไปรบรบของกันเมืองกาทา จึงเห็บแนมตักขอ
เปรียบเปรยว่า อิเหนารับกลับเมืองกาทา เพราะ "สงครามในใจ" เป็นต้นเหตุ ก็คือ
ความคิด 2 อย่างต่อสู้กันอยู่ในใจ ไต่แตกความคิดที่ตกลงการตัวบางส่วนหนึ่ง และอีกส่วน
หนึ่งคือความคิดที่ตกลงการนางบุษบา ความคิดทั้ง 2 เปรียบเสมือนสงครามที่ต่อสู้กันอยู่ใน
ภายในจิตใจของอิเหนา ทำให้อิเหนาไม่สามารถหนีใจไปทางใดก็ได้ จึงเกิดความทุกข์-

อิเหนา, เดิม ๑๐, หน้า ๓๐๓.

ธรรมดา เพราะมันทำให้ใจตอพัง ๒ ฝ่าย ตอนนี้อิเหนาคงจะมีใจกับนางนุชมา
ชูงามแล้ว ถึงมัจฉาจากนางโดยเขาเรื่องสงครามมาเป็นชองว่าตอ
กลับไปทำสงคราม ซึ่งเป็นเพียงสงครามรัก ทำให้สงครามรบไม่

แต่มีข้อสังเกตว่า ความรักและสงครามมีลักษณะตรงกันอยู่
อย่างหนึ่ง คือทำให้เกิดความเดือดร้อนทุกข์ทรมานยิ่งนัก สงครามนั้น
มีอำนาจของการทำลายแย่งกระจายอย่างรวดเร็ว การที่นำมาเปรียบกับ
ความรัก ซึ่งมีฤทธิ์แรงร้าย ทำให้ใจของรอนนภระวาทระวายเป็นที่สุด
และระทาคทน จึงเห็นว่าเหมาะสมยิ่ง

๕.๒.๑.๒ ความเปรียบใ้ภาพพจน์และจินตนาการที่ลึกซึ้ง

บทละครเรื่องอิเหนาเปรียบเสียงพู่ที่ไพเราะกับศรทวนเทพ
ที่แสดงมาตองใจ ทำให้เกิดความงงงวยหลงใหลแก่ผู้ฟัง

เช่นตอนที่ดูขุนการรบซบมิไทรถวายบังทีย
"เมื่อใด
บันดีย์รีรำไ้เปรมเกษมสถาน

ฟังเสียงอุณากรรณไพเราะนภาด ชาติชานเสนาะเพราะจับใจ
ฟังเพียงศรแดงมาแต่ขจร ینگฟังยิ่งจิตพิศมัย"

อิเหนา, เล่ม ๒๑, หน้า ๒๘๖-๒๘๗.

๕.๒.๑.๒ ความเปรียบใ้ภาพพจน์และจินตนาการในระดับสามัญ

รามเกียรติ์เปรียบเสียงพู่ที่ไพเราะกับเสียงดนตรี
ซึ่งเป็นตุ้รู้จักกันทั่วไปว่า เป็นเสียงที่ไพเราะ

ทั้งตอนที่ทศกัณฐ์พยายามเด้าโลมนางสีดา
"เสนาะคำนำเสียงเพียงกตรี เออเชนนหรือวาจะนาฟัง"

รามเกียรติ์, หน้า ๓๘.

"ครุสา เนียง" หรือความรูสึกที่ไคยในเสียงพูดนั้นเปรียบเสมือนสร
แหงใจ คือเปรียบเสียงพูดเหมือนกับลูกศร จัดเป็นความเปรียบที่มีความหมาย
ที่ตรงดัดลงไปอีกชั้นหนึ่งจึงจะเข้าใจว่าอุทานกรรมนำเสียงไปเพราะจับใจยิ่งนัก
ผู้ที่ได้ฟังเสียงอุทานกรรมจะมีความรูสึกซาบซ่านหลงใหลจนไม่อาจควบคุมสติ
สัมปรัญณะของตนได้ แมแต่ขั้นที่ยังมีความรูสึกว่าเสียงที่ไคยนั้นเหมือน
กับที่แผดงมาแหว่งใจ กล่าวคือเป็นเสียงที่มากระหวัใจอย่างแรง ทำให้บังเกิด
ความลุ่มหลงรักใคร่เราของเสียงที่มากอย่างเฉียบพลัน ยิ่งไคยงนานเพียงใด
ก็ยิ่งเพิ่มความสนิทเสน่หามากขึ้นเพียงนั้น เพราะเป็นความไพเราะที่ตาม
ทางหูแล้วทำให้เกิดความซาบซ่านในหัวใจ ทำให้ไคยที่ไคยปวงใจแต่อย่างใด
ไม่ จึงเปรียบว่าเสียงพูดเหมือนกับศรที่แทงใจ

นอกจากเปรียบว่าเสียงเพราะเหมือนกับลูกศรที่แสดงมาคองใจ
แล้ว บทละครเรื่องอิเหนายังเปรียบว่า คำพูดแสดงพุ่มน เปรียบเสมือนเอาอุคคม
ปลานที่ปากพญูฟังให้ไคยรับความเจ็บปวด

เชนตอนที่ว่าหยาสะกำพุดเป็นเสียงให้สังคามาระตาแนะนำตัวเองและ
แม่พี่ฝ่ายคทา บทพระราชนิพนธ์เปรียบคำพูดว่าเหมือนกับศรที่เสียดแทงหูแล้ว
ทำให้เจ็บลึกเข้าไปไปถึงใจ อุคมาในที่นี้มีความหมายที่ตรงดัดดัดลงไปอีกชั้นหนึ่ง
จึงจะเข้าใจว่าคำพูดของวิหยาสะก้านั้นเสียดแทงใจสังคามาระตายิ่งนัก ทำให้
เกิดความรู้สึกเจ็บปวดราวกับถูกศรปักเสียดเข้าไปในหู

ตัวอย่างนี้เปรียบเสียงพูดของนางสีดากว่าเพราะเสนาะหูราว
กับเสียงกตรี เป็นความเปรียบส่วนนี้ผู้เขียนสามารถเข้าใจ
ได้ทันทีโดยไม่ต้องไคยความคิดลึกซึ้งแต่อย่างใด เพราะไม่มี
ความหมายลึกซึ้งเหมือนกับความเปรียบของอิเหนาในข้อเดียว
กันว่าเสียงพูดกับศรทำให้เกิดความรู้สึกแก่พญูอย่างใบบาง
และความรูสึกนั้นเปรียบไปก็กับความรูสึกเช่นไร

"ได้ฟังดังศรเสียดกรรณ จึงตอบไปพลันทันที"^๑

นอกจากนี้ เรายังรู้อีกว่าสังขมาธรรมะตามที่มีชื่อกล่าววงศ์แห่งวิหยาสะกังกังจงใจตามเป็นเชิงเขาะว่าเหตุใดสังขมาธรรมะตามจริงอาจตัวว่าเป็นอนุชาของอิเหนา ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เป็นวงศ์เหวาทด้วยกัน คำพูดดังกล่าวจึงเป็นถ้อยคำแสดงหุ่ยอย่างสาหัส ก่อให้เกิดความเจ็บใจสุดจะทนทานได้ บพพระราชาธิบดีจึงเปรียบคำพูดที่เสียแต่เพียงใจกับ "ศรีเพชร" ที่ปากใจของชาววินไม่มีชั้นดี โดยถือเอาความคมแปลกที่ทำให้เกิดความเจ็บปวดของสิ่งพึงสอง เป็นตัวเชื่อมโยงเช่นเดียวกับตัวอย่างแรกกึ่งตัวอย่างต่อไป

"ทั้งวิหยาสะกังกังทัก ทั้งศรีเพชรปากใจอร่า"^๒

๕.๒.๑.๓ ความเปรียบเนนไปในคาถาการพรรณนามากวนรัฐลิก

"อิเหนา" มีเนื้อเรื่องสัมพันธ์กับความพิศวาดของตัวละครเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาของความเปรียบในบทละครเรื่องอิเหนา จึงแนบพันไปตาม การพรรณนามากวนรัฐลิกของตัวละคร ทำให้เนื้อหาที่เทียบยกมาเปรียบเพียงอยู่ใน วงกว้างมากกว่าความเกียติ์ เช่น

^๑ อิเหนา, เดม ๑๑, หน้า ๓๓๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, เดมเดียวกัน, หน้า ๓๓๓.

๕.๒.๑.๓ ความเปรียบเนนไปในคาถาการบรรยายเหตุการณ

"รามเกียรติ์" มีเนื้อเรื่องสัมพันธ์กับการทำศึกสงครามระหว่างพระลักษมณ์กับชรากรม เนื้อหาที่เทียบยกมาเปรียบเพียงจริงอยู่ในวงแคบ และเนนไปในคาถาการพรรณนาการระบวนทัพและการสู้รบยิ่งกว่าสิ่งอื่น ซึ่งแม่แผ่นดิน

๕.๒.๑.๑.๓.๑ ใช้สำนวนนิราศพรรณนาธรรมชาติโดยผสมผสานอารมณ์และ
ความรู้สึกของกวี เพื่อก้าวถึงความตึงเครียดอันฝังใจ

เช่นตอนที่ย้อเหนาเกินทางไปภูคำ เสียงนกอุเทวารอง
ทำให้อิเหนาหวงรำลึกถึงเสียงของนางขุขะที่ร้องทูลมะเกหวีใน
ถ้ำว่าถูกตนชมเชย

"แว่วเสียงสำเนียงอุเทวารอง เหมือนเสียงนกร้องทูลมะเกหวี"
หรืออีกตอนที่ย้อเหนาแยกที่ออกจากเมืองทมยันยา ไกรำพัน
ถึงตัวเองขณะเห็นนกคัมแบจจับอยู่ที่ต้นแควา

"คัมแบจจับแคสน์โศษเตียว เหมือนเบดาเบดิยัตวิใจไม่พรกวาง"
ตัวอย่างนี้เป็นภาพพรรณนาถึงขลุ่ยกับที่ผูกพันกับอดีต
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตทำให้เกิดขึ้นดังกล่าวนั้นในปัจจุบัน คือของมา
"คัมขี้ใจ" อยู่ไม่ขาดคำพ้อง เป็นการพรรณนาธรรมชาติเชิงเล่นคำ
ที่ไม่ปรากฏในบทละครเรื่องรามเกียรติ์

๑ อิเหนา, เล่ม ๑๕, หน้า ๔๕๐.
๒ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๐, หน้า ๓๐๖.

๕.๒.๑.๑.๓.๑ มีสำนวนเพื่อก้าวถึงความตึงเครียดโดยไม่ใช้ลักษณะ
สำนวนนิราศ

เช่นตอนที่ย้อเหนาชมเชยพญานาคที่กล่าวพิพิศพิศกาน้ำขางของกุมภกรรณ
ไว้คำเร็ว จึงชมเชยพญานาคโดยนำเอาเรื่องนันทกนิเวศพรจากรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ในอดีตก่อนพระนารายณ์จะ
อวตารมาเป็นพระราม มาเปรียบกับพญานาคพญานาค

"อันคำแห่งพญานาคนิเวศพร จะชี้ให้เห็นเศรษสมประสงค์"
หรือตอนที่ย้อเหนาสนอสาร องค์ใหญ่ทศกัณฐ์ว่าไม่อาจสู้พระราม
ได้ เหมือนกับทศรถที่เคียดแค้นที่เคียดพญานาคแล้ว

"อย่าของอาจอวดกกลางชะลวใจ จะพาทันเบรลยั้งหงลงภา
เหมือนยักยักที่เคียดทรูชวร กคองทรงลิ้งวังสังขาร"^๒

๑ รามเกียรติ์, หน้า ๒๔๗.
๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

๕.๒.๑.๓.๒ มีสำนวนเปรียบเทียบนิมิตหมายอยู่ทั่วไปตั้งแต่ต้นจนจบ
ที่เป็นเช่นนี้เพราะ เนื้อเรื่องเปิดโอกาสให้มีทแสดงความ
ในใจของพระผู้พิชิตนาง จึงมีสำนวนเปรียบเทียบนิมิตหมายในตอนที่
พระพิชิตถึงนางหรือเจ้าโสมนง

บทละครเรื่องอิเหนามีลักษณะการนิมิตหมายทั้งโดยรูปกาย
ส่วนรวม และรูปกายเฉพาะส่วน ซึ่งเป็นภาษารวมอย่างละเอียดในทุก
ส่วนที่คงคา แมตคนไหนจะเป็นบทสมคบคนชายอื่น ก็ยังมีภาษารวมอย่าง
ละเอียดทุกครั้งที่มีโอกาส โดยเฉพาะการชมความงามของอิเหนา
และนางนุชยา (ดูตัวอย่างในตอนที่ ๓ หน้า ๕๗ - ๖๔)

๕.๒.๑.๓.๓ มีความเปรียบเทียบที่ความจริงตามหลักจิตวิทยา

ไคแกการโศกพทลนและเสียงทลนพรหมนาคานุสึถิก
ของตัวละคร โดยให้ตัวละครที่ไปเองว่าภาพและเสียงเกิดขึ้น
ซึ่งความจริงแล้วหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ความเปรียบในโลกนิมิตนี้
แสดงถึงความรู้สึกภายในใจตัวละครที่สมคบคนรักอย่างลึกซึ้ง
ความอารมณ์ถึงถึงอยู่ตลอดเวลา ทำให้จิตใจ ประสาทตาและหู
ปรวนแปรไป

๕.๒.๑.๓.๒ มีสำนวนเปรียบเทียบนิมิตหมายอยู่โดยย่น
ที่เป็นเช่นนี้เพราะ เนื้อหาส่วนใหญ่เน้นเหตุการณ์ทำสงคราม
โอกาสที่จะชมนิมิตหมายจึงไม่ค่อยมีเท่าไรนัก

มีข้อสังเกตว่า บทสนทนาของรามเกียรติ์มีภพรรณมา
ถึงความงามอย่างรวม ๆ มากกว่าจะเจาะจงพรรณนาถึงรูปกาย
ส่วนหนึ่งส่วนใด (ดูตัวอย่างในตอนที่ ๔ หน้า ๑๒๑ - ๑๒๓)

๕.๒.๑.๓.๓ ไม่ปรากฏความเปรียบที่อาศัยความจริงตามหลัก

จิตวิทยา

ก. ภาพหลอน

ตอนเมื่อเห็นได้รับมาทรงของนางจินตะหราจากนางพี่เลี้ยง อิเหนา ซึ่งมีความรักใคร่ในตัวนาง เป็นเหตุเดิมอยู่มากแล้ว ก็ยิ่งทวีความคิดถึงนางมากขึ้น เป็นที่พิศุณ ถึงกับตกอยู่ในภาวะเคลิบเคลิ้มเสียโดยไม่รู้ตัวของตัวเอง ได้จับต้องแต่เพียงภูเขาของนางเท่านั้น ก็หลงคิดไปว่าจินตะหราเข้ามาหาตนเองถึงที่พิศุณ

"จึงหยิบยี่ผารอยทรงพรมาไวย ภูวไวยเอากล็ดดูมของก
กอนร่าเข้าดูหลอดาขอบ หอมตระหอบจับใจไหลหลง
คลายคลายหมายเหมือนรูปทรง โฉมยงนงเยวเขาเนา"

เช่นเดียวกับตอนที่เห็นยี่ผารูปพระที่นั่งเสภาที่พระหฤทศเกรงวายนั่งก็ยิ่งทวีความคิดถึง และปรารถนาในตัวนางยิ่งขึ้น ขณะที่อยู่ตามลำพังในที่พิศุณก็เห็นยี่ผารูปเหมือนรูปพระนางเป็นตัวแทนของนาง
"พระหฤทศชมรมรสแล้วทรงพิศ คอยคลายโหม่นเสด็จนมเนม
ดังใจชมของคกรไทย แลววางใจไปตามสลดาน"

อิเหนา, เล่ม ๓, หน้า ๕๓.

๒ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๒๓, หน้า ๗๕๕.

และในตอนที่ไอเหนมขมถ้ำ เพียงแต่ได้เห็นความประหลาดประหลาดของ
สถานที่ที่จัดทำขึ้น ก็ทำให้ไอเหนมมีความยินดียิ่งนัก รวาก็ได้เห็นหนานางบุษบา
ชั้นมาในเวลาอัน ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้วนางหาไปปรากฏกายอยู่ที่ไหน หกแต่
ปรากฏในใจเป็นภาพในจินตนาการของไอเหนมเท่านั้น มิใช่ภาพที่มีอยู่จริง

"พระรัตนสมณภิกขุจินดา คงได้เห็นหนานางทราบไว้อ"

ข. เสียงหลอน

ในตอนที่ถูกอาการเกินทางติดคามหาไอเหนม ความหวั่นไหวของจิตใจ
ทำให้หูของมารมาได้ยินเสียงนกรอชมจันทร์ เป็นเสียงภรรยาว่าไปพบกับไอเหนม
แล้วหรือยัง

"ได้ยินสำเนียงเสียงนกรอชมจันทร์
เมื่อจะถามขามขามควรมี รองชมจันทร์อยู่ยังมี
เมื่อจะถามขามขามควรมี มารศรีได้ฟังวังเวงใจ" ๒

^๑ ไอเหนม, เล่ม ๑๕, หน้า ๔๕๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๕, หน้า ๔๕๕.

๕.๒.๒ แนวคิดในการเปรียบเทียบ

๕.๒.๒.๑ การกล่าวถึงสิ่งเดียวกันโดยมีชื่อปริมาณต่างกัน

เป็นความเปรียบเทียบที่พรรณนาถึงตัวละคร ได้แก่

๕.๒.๒.๑.๑ ความอุปโลกณ์ของนิวาพรรณ

บทละคร เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์นำเอาภาพของ "ตัวเหียง" และ "คูลา" มาเทียบเคียงให้เห็นถึงความอุปโลกณ์ของนิวาที่คำนี้มีคตินิยม ชวนมอง ทั้งนี้เพราะตัวเหียงและคูลามีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง คือมีสีน้ำตาล

ดังตอนที่นางกำนัล เมืองคณา วิจารณ์ความอุปโลกณ์ของจรงกว่า

"บางคำหนักว่าหน้าเหียง ดูคำคงเหียงน่าซังก"^๑

เพียงแคบรรยายวรรคแรก จรงก็หาความงามไม่ได้แล้ว บทพระราชนิพนธ์ ยังเน้นถึงความไม่งามในวรรคที่สองต่อไปอีกว่า "คำคงเหียงน่าซังก" ทั้งนี้เพราะ คำว่า "หน้าเหียง" หมายถึงใบหน้าที่พรุนเพราะเป็นฝีดาษ หน้าเหียงกินที่^๒

คนที่ออกฝีคานั้น เวลาหายแล้วจะเหลือรอยแผลน่าเกลียดเป็นจุด ๆ เต็ม ใบหน้า ทำให้ใบหน้าขรุขระเป็นปุ่ม ๆ บ้าง ๆ ไม่เรียบเหมือนกับหน้าตาคนทั่วไป ทำให้ แลดูน่าเกลียดไม่ชวนมอง แสดงให้เห็นว่า จรงนอกจากจะหน้าปรุเพราะฝีคแล้ว ยังคำเหมือนเหียงอีกด้วย จึงเพิ่มปริมาณความอุปโลกณ์เป็นทวีคูณ

คำว่า "เหียง" พจนานุกรมไทยของสำนักพิมพ์รวมสาส์น ให้ความหมายไว้ในหน้า ๑๐๘๘ ว่า

"...เหียง น. สัตว์จำพวกหนึ่ง ตัวขนาดคางมะพร้าวอยู่ตามปลักควาย และในน้ำ ตัวสีน้ำตาลนิต จึงเปรียบเทียบคนผิวดำหรืออมมมเมมสกปรกว่า ตัวดำอย่างเหียง"

^๑ อิเหนา, เล่ม ๑๒, หน้า ๓๖๖.

^๒ พจนานุกรมไทย (พระนคร : รวมสาส์น, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐๑๒.

จากตัวอย่างข้างต้น ถ้าบรรยายแต่เพียงว่า ตัวคำเฉย ๆ ก็จะไม่ให้ความรู้สึกเท่าใดนัก แต่บทพระราชนิพนธ์กลับเน้นความให้เด่นชัดถึง "ความคำสัท" โดยนำเอา "ตัว เหนียง" ซึ่งคนทั่วไปรู้จักดีมา เปรียบ เทียบ ความคิดซึ่งรวมกันในการคิดที่ต้องการ เปรียบ เทียบและความคิดที่นำมา เปรียบ เทียบคือ "ความคำสัท" ของนิเวศวรรณา และของตัว เหนียง

ส่วนรามเกียรติ์ เมื่อพรรณนาถึงคนมีผิวกายดำ ก็นำภาพของชนชาติกุลาที่มีผิวดำมา เปรียบ เทียบ ดังตอนที่สองกุมารยี่ เข้าพระฤๅษีว่า

"เอื่อนี้อะไรอัยกา ตัวดำเหมือนกุลาน่าซัง"^๑

"กุลา" หรือ "กุลา" เป็นคำ ๆ เดียวกัน หมายถึงชนชาติตองสูและไทยใหญ่^๒ ในอักขรวิธานศัพท์ของ ดร.แคนบิช แบรคเลย์ หรือหมอบลัดเลย์ ได้ให้คำอธิบายไว้ในหน้า ๕๐ ว่า

"...กุลา คือคนชาติหนึ่ง ตัวมันดำ พันมันขาว คล้ายกับกลา..."

เนื่องจาก "กุลา" เป็นชนชาติผิวดำ เมื่อนำภาพของกุลา มา เปรียบกับฤๅษี วัลมฤค ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้แจ่มชัดว่า ฤๅษีคนเฝ้ากองจะมีผิวกายดำเช่นเดียวกับกุลานั้นเอง

นอกจากนี้ คำว่า "น่าซัง" ก็ชี้ให้เห็นว่าคนไทยเรานิยมคนผิวขาว ถ้าใครมีผิวดำถือว่าไม่งาม

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๗๓๕.

^๒ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๔๕๓, หน้า ๒๕๐.

๕.๒.๒.๑.๒ ดวงตาที่เปี่ยมด้วยโหระ

บทละคร เรื่องอิเหนา พรรณนาถึงความโกรธเคืองของตัวละครที่ปรากฏออกมาทางพฤติกรรม โดยนำภาพของ "แสงอาทิตย์" มาเปรียบเทียบกับดวงตาที่แดงก่ำด้วยอารมณ์ขุ่นเคือง เพื่อเน้นถึงความรู้สึกที่รุนแรงภายในใจของตัวละครในขณะนั้นว่ามีอำนาจราวกับจะเผาผลาญศัตรูให้ย่อยยับ

คังตอนที่ป็นหทัยโกรธยาหรั้นที่ไช้ภาพวาด เป็นสื่อความในใจที่มีค่อนข้าง เกินหลง

"พระพิโรธโกรธกริ้วคือไฟฟ้า ในนรกถึงแสงสุริยา"^๑

ส่วนรามเกียรติ์ เมื่อต้องการพรรณนาความโกรธเคืองของตัวละคร นิยมใช้ภาพของ "แสงไฟมา" เปรียบเทียบกับดวงตาที่แดงก่ำด้วยอารมณ์ภายใน

คังตอนที่อินทรชิตโกรธจัดที่ถูพระลักษณฟ้าคควมิงกุญจนทรุคชวณไป

"ยิ่งโกรธตาแดงถึงแสงไฟ หมายใจจะล้างให้ว่างวาย"^๒

๕.๒.๒.๑.๓ อาการไหลของน้ำตา

บทละคร เรื่องอิเหนา เปรียบอาการไหลของน้ำตากับสายน้ำ เพราะน้ำตาและสายน้ำมีอาการไหลออกมา เป็นสายหรือเป็นทาง เช่นเดียวกัน เมื่อเปรียบน้ำตาวาไหลหลังออกมาถึงสายน้ำ ทำให้เห็นภาพของน้ำตาที่ไหลพรั่งพรุลงมา เป็นสายราวกับสายน้ำ ซึ่ให้เห็นว่าตัวละครอยู่ในอารมณ์สะเทือนใจอย่างรุนแรง

คังตอนที่จรการูชาว่านางบุษบาถูกลักพาตัว

"ชลเนตรไหลหลังถึงชารา ภักตราซึกเศร่าลงทันใด"^๓

^๑ อิเหนา, เล่ม ๒๒, หน้า ๔๓๒.

^๒ รามเกียรติ์, หน้า ๒๒๖.

^๓ อิเหนา, เล่ม ๑๗, หน้า ๕๓๐.

ส่วนในรามเกียรติ์ปรากฏในตอนที่นางสีดา เป็นห่วงพระลักษณจะต้องราชภัย
จากพระราม เพราะศักดิ์สินใจปลอยนางไปโดยพลการ

"ว่าพลางทางทรงไศกา

ชลนาหยักย้อยดังฝอยฝน"^๑

ความเปรียบเทียบแสดงถึงรูปลักษณะที่คล้ายคลึงกันระหว่างหยกน้ำคากับหยาดฝน
นอกจากนี้ยัง เน้นถึงอาการหยดแล้วหยากรินลงมาจากน้ำคาวา เปรียบได้กับหยาดฝนที่
โปรยลงสู่พื้นดิน ทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งว่า เป็นภาพที่น่าสงสารชวนเห็นใจ

๕.๒.๒.๒ การกล่าวถึงสิ่งต่างกันโดยใช้อุปมาเดียวกัน

๕.๒.๒.๒.๑ สำลี

ในบทละคร เรื่องรามเกียรติ์ เมื่อกล่าวถึงมัจฉานุว่า
มีสีขนขาวดั่งมัทนาเอาสำลีซึ่ง เป็นปุยขาวสะอาดมา เปรียบเทียบ

เช่นตอนพรรณนาถึงมัจฉานุ

"กระจอยร่อนน่ารักเป็นพันไป

เมื่อกุดดูองใสดังสำลี"^๒

"สำลี" เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งมีเมือกเป็นปุยขาว คำว่า "สำลี" มักใช้เรียก
ปุยของเมือกสำลีมากกว่า จะใช้เรียกชื่อของต้นไม้ชนิดนี้ ด้วยเหตุนี้ ความเปรียบเทียบว่า
"ขาวเหมือนสำลี" จึงหมายถึงขาวเหมือนปุยของ เมือกสำลีนั่นเอง เนื่องจากปุยของ
เมือกสำลีสีขาวบริสุทธิ์ไม่มีสีอื่นเจือปน จึงมักจะนำมาใช้ เป็นภาพเปรียบเทียบกับสิ่ง
ที่มีสีขาวสะอาดดั่งตัวอย่างข้างต้น

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๗๒๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

และในตอนที่พรรณนาถึงความอ่อนนุ่มของผิวพรรณนางกั้นจะหนา ก็เปรียบเทียบกับความอ่อนนุ่มของสำลี ซึ่งมีลักษณะ เป็นปุโยอ่อนนุ่มบางเบา อันที่จริงแล้ว เป็นไปไม่ได้ที่ผิวกายของคนเราจะนุ่มนิ่มขนาดสำลี แต่ในที่นี้ เป็นการใช้โวหาร เปรียบเทียบ ที่ค่อนข้างจะเกินจริง เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านให้มีความรู้สึกคล้อยตาม

"เนื้อลมนุ่มอ่อนคังสำลี

กระนั้นๆจะใช่ เปนภาษา"^๑

๕.๒.๒.๒.๒ เพชร

บทละครอิเหนานำเอา เพชรมา เปรียบ เทียบกับ เขากวางทอง เพื่อ เน้นถึง "ความแวววาว" ของ เขานั้น คังปรากฏในตอนที่ปะการะกาหลาแปลงกาย เป็นกวางทองมาล่อวิหยาสะก่า

"สอง เขาวาวแววคังวิ เขียร

พิศ เพียงงามสรรพสรพวงคัง"^๒

ความเปรียบนี้นอกจากจะทำให้เรามอง เห็นภาพกวางทองที่มี เขาวาวระยิบคัจ เพชรแล้ว ยังทำให้ตระหนักถึงความสูงส่งล้ำค่า เกินประมาณราคา เป็นการ เน้นความสำคัญ ของสิ่งที่กำลังกล่าวถึงโดยนำ เพชรซึ่ง เป็นรัตนะมีค่าสูงสุดมา เปรียบ เทียบ

ส่วนรามเกียรติ์ นำเอา เพชรมาพรรณนาถึง "ความแข็งแกร่ง เหนียวกระด้าง" ของผิวกาย เพราะเพชร เป็นอัญมณีที่แข็งแกร่งคงทนยิ่งกว่ามณีอื่นใด บทละครจึงนำภาพ ของเพชรมา เปรียบ เทียบความ เหนียวกระด้างของผิว กายตัวละครที่มีความคงกระพัน ทนทานต่ออาวุธทุกชนิด

คังตอนที่ฤๅษีโคบุตรแนะให้ศกัณฐ์ทำพิธีอุโมงค์เพื่อความคงกระพัน

"เนื้อหนัง เหนียวกระด้าง เหมือนอย่าง เพชร ออย่าขามเข็棘ี ครฆ่าไม่อาสัญ"^๓

^๑ อิเหนา, เล่ม ๑๘, หน้า ๕๘๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๘, หน้า ๒๔๘.

^๓ รามเกียรติ์, หน้า ๔๓๗.

หรือ

ตอนที่พิภพกมลพระรามาถึงพิชิตูโงงค์

"แม่นคร! เจ็ดทวารাত্রี

อินทรีย์เป็นเพชรสำเร็จการ

ถึงต้องเทพศาสตราอาวุธ

ไม่สิ้นลุดชิวังสังขาร"^๑

๕.๒.๒.๒.๓ จักรณัน

เมื่อต้องการพรรณนาถึงสิ่งที่เคลื่อนที่ไปอย่างรวดเร็ว มหละคร
ทั้ง ๒ เรื่องนิยมเอา "การหมุนของจักร" มา เป็นภาพเปรียบเทียบ แต่มีข้อสังเกตว่า
ในมหละคร เรื่องอิเหนาภาพของจักรณันจะถูกนำมาใช้ เพื่อพรรณนาถึงการเคลื่อนที่อย่าง
รวดเร็วของรถที่เทียมควม้าผีเท้าจึก ในขณะที่รามเกียรติ์ใช้พรรณนาถึงอาการหมุนไป
อย่างรวดเร็วของล้อรถ

ตอนที่ระตู่ปะปาหลันจักทัฬหเตรียมทาสสงครามกับเมืองกาหลง

"ขุนรถรีบเทียมรถา

อาชาอุชุกังจักรณัน"^๒

คำว่า "จักรณัน" แสดงให้เห็นภาพของสิ่งที่มีรูปเป็นวงกลม มีพื้นผิวของหมุน
คว้ยกำลังค้าง ๆ^๓ เช่นจักรของช่างปั้นหม้อซึ่งเป็นแป้นกลม ๆ หมุนเร็วมากก็ใช้ใน
งานหัตถกรรม โดยปกติคำว่า "จักร" มักใช้ เป็นคำวิเศษณ์ในความหมายว่ารวดเร็ว
ว่องไว การที่นำเอาอาการเคลื่อนที่อย่างรวดเร็วของรถเทียมม้าผีเท้าจึกมา เทียบกับ
ความรวดเร็วของจักรณัน เท่ากับชี้ให้เห็นว่ารถดังกล่าวมีการเคลื่อนไหวที่คล่องแคล่ว
ว่องไวเพียงไร

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๘๒๐.^๒ อิเหนา, เล่ม ๒๒, หน้า ๙๐๖.^๓ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๕๐.

บทละคร เรื่องรามเกียรติ์พรรณนาถึง รถทรงของพระรามซึ่งมีล้อรถหมุนไป
ด้วยความเร็วราวกับจักรที่หมุนไปโดยรอบ

"มาตุลีชี้ขึ้นแข็งขัน

กุมวางผัดผั้นดั่งหันจักร"^๑

ทั้ง "ล้อรถและจักร" มีรูปลักษณะใกล้เคียงกัน คือ เป็นสิ่งกลม ๆ ที่มีรูตรงกลาง
เหมือนกัน นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติอย่างเดียวกันอีกด้วย กล่าวคือ สามารถหมุนไปโดย
รอบได้ เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้จึง เปรียบการเคลื่อนที่ของรถทรงพระรามว่าล้อรถนั้นหมุน
ไปโดยรอบราวกับจักรที่หมุนเวียนผัดไป ความเปรียบเทียบนี้จึง เป็นการ เน้นให้เห็นมหิทธานุภาพ
อันใหญ่หลวงของพระราม ซึ่งไม่มีผู้ใดเทียบเคียงได้

ในบทละคร เรื่องอิเหนายังนำภาพของจักรผัดมา เปรียบ เทียบกับคำพูดที่กลอกกลิ้ง
เปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาอยู่เสมอ ดังตอนที่นางบุษบาบอกว่าอิเหนาว่าพูดจากลิ้งกลอก
ตอนแรกบอกว่า ไม่คิดจะ เลี้ยงคุณนาง แต่ตอนนี้กลับมาแก้ตัว ไปอีกอย่างหนึ่ง

"สิ้นเอบลิ้นลม

เพราะพริ้งกลิ้งกลมดั่งจักรผัด"^๒

นอกจากแนวคิดที่ต่างกันในคำกริยาอุปไมยและอุปมาแล้ว ยังมีแนวคิดที่
ปรากฏ เฉพาะในบทละคร เรื่องอิเหนา แต่ไม่ปรากฏใน เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นแนวคิด
ที่พรรณนาถึงตัวละครใน ๒ ลักษณะ

ก. สภาวะจิตใจ

๑. ความรัก

แนวคิดในการ เปรียบ เทียบ เป็น เรื่องของความรักที่
ตอบบุคคลผู้เป็นที่รัก หรือนำเอาอำนาจของความรัก ซึ่งมากด้วยพิษสงมาใช้ในการ
เปรียบเทียบ เช่น

^๑ รามเกียรติ์, หน้า ๕๓๖.

^๒ อิเหนา, เล่ม ๑๖, หน้า ๕๑๖.

๑.๑ เปรียบเทียบความรักกับเส้นผม

ตั้งตอนที่นางบาทย์ทูลอิ เหนาวา

"ข้า่น้อยรักภู่ ไนย

สิ่งใดจะหา เปรียบก็ยาก เย็น

รักเหมือนหนึ่ง เส้นผม

เมื่อพระไม่ เมตตาจึงไม่เห็น"^๑

"เส้นผม" เป็นสมบัติล้ำค่าที่สตรีทุกคนหวงแหน เป็นอย่างยิ่ง การที่บาทย์ทูลว่า รักอิ เหนาว เหมือนกับรัก เส้นผมของตัวเอง จึงมีความหมายว่า นางถนอมรักษารักอิ เหนาว เช่นเดียวกับถนอมรักษา เส้นผม เลย์ที่เคียว จะเห็นได้ว่า เป็นการนำเอาธรรมชาตินิสัย สตรีที่รักสวयรักงามมา เป็นพื้นฐานการ เปรียบได้อย่าง เหมาะสมคมคาย เป็นอย่างยิ่ง

๑.๒ เปรียบเทียบความรักกับอาวุธคู่มือ

ปรากฏในตอนที่อิ เหนาวพยายาม ถีบกล่อม ไนม่น้าวใจ

ในนางบาทย์ที่ เลียงของนางบุษยาม เป็นแม่สื่อ โดยใ้ช้ว่าที่คิดปลื้มคมาพรณาคความ รักที่มีตอนางบาทย์ว่า เหมือนกับความรักที่มีตอกริชประจำตัว

"รักเหมือนหนึ่ง กุชที่น้อง เหน็บ

ยากที่จะ เก็บ เอามาว่า"^๒

"กริช" เป็นอาวุธคู่มือที่เป็นของสำคัญประจำตัวที่อิ เหนาวรักใครและหวงแหน เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นชีวิตจิตใจของอิ เหนาว ภัทรียน์กรบจำเป็นตอองมีกริชคู่มือติดตัว ไม่ห่างกาย การที่เปรียบเทียบรักที่มีตอองบาทย์กับความรักที่มีตอกริช ซึ่ง เทวคาคันวงศ์ประทานมาให้ จึง เทากับ เน้นให้ทราบวาทบาทย์ เปรียบ เสมือนกริชที่มีความสำคัญ ตอชีวิต ถ้าปราศจากบาทย์ก็ เทากับชีวิต ได้สูญสิ้นไป

นอกจากนี้ ยาทรันยังย้ำถึงความสำคัญของกริชและกั้ขับสังคามาระคาคให้ระวัง รักษากริชอย่างกั้ที่สุด

^๑ อิ เหนาว, เลม ๑๔, หน้า ๔๔๕.

^๒ เรื่อง เคียวกัน, เลม เคียวกัน, หน้า เคียวกัน.

"กรีซันตั้งดวงชีวิตเรา

ปลิดเขาไปให้แก่เชษฐา"^๑

บาทรันไว้ใจสังคามาระคามาก จนยอมมอบกรีซที่มีความสำคัญ เหมือนชีวิต
ให้แก่เขาไป เท่ากับว่ายาหรับมอบชีวิตของตนเองให้อยู่ในอุ้งมือของสังคามาระคา
โดยแท้

๑.๓ เปรียบเทียบความรักกับศรัทธาที่ปักตรึงอยู่ในอก

ดังตอนที่อิเหนาลังถึงนางเกษมา บทพระราชนิพนธ์
พรรณนาว่า ความรักที่ทำให้เกิดความทุกข์ เปรียบได้กับศรัทธาที่ปักตรึงไว้ให้กระวนกระวาย
ด้วยความคิดถึงนาง

"ยอกรถายพาคคนลาตไว้

หวั่นหวั่นฤไทยถวิลถึง

ตั้งศรัทธาคิดปักทรวงตราตรึง

บั้นประหนึ่งจะสิ้นสมประดี"^๒

ในที่นี้เปรียบเทียบความ ๒ อย่างในเวลาเดียวกัน ตอนแรก เปรียบความรัก
ความคิดถึงที่อยู่ใใจ ทำให้ใจ เป็นทุกข์ว่า เหมือนกับลูกศรที่มีอำนาจ ซึ่งปักตรึงอยู่ในอก
มีความหมายว่า อิเหนาได้รับความเจ็บปวดทุกข์ทรมานอย่างใหญ่หลวง เนื่องมาจาก
ความรัก นอกจากนี้ยังมีไวยากรณโศภิตในตอนหลังมา เสริมความหมายให้เด่นชัดขึ้นว่า
เมื่อมีศรแห่งความรักปักอกแล้ว ทำให้เกิดอาการปางตายไม่สามารถทนทานต่อไปได้
ถึงกับต้องสิ้นสติลงด้วยความเจ็บปวดแสนสาหัส เป็นความเปรียบที่พรรณนาให้เห็นถึง
อาณาพอนยิ่งใหญ่ของความรักว่าสามารถทำให้ผู้ตกอยู่ในความรักไม่สามารถควบคุม
สติสัมปชัญญะของตนได้อีกต่อไป

^๑อิเหนา, เล่ม ๒๖, หน้า ๔๕๕.

^๒เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๕, หน้า ๔๕๗.

๑.๘ เปรียบเทียบความรักกับสายน้ำไหล

นางจินตะหราคัดพออิ เห็นด้วยความน้อยใจอย่างสุดซึ้งว่า

"แล้วว่าอนิจจาความรักพึงประจักษ์ดังสายน้ำไหลตั้งแต่จะ เชี่ยว เปนเกลียวไปที่ไหลเลยจะไหลคืนมา"^๑

ความเปรียบในข้อนี้ นำเอาความเป็นจริงในธรรมชาติมา เปรียบกับความรู้สึกของตัวละครว่าความรักก็เหมือนกับสายน้ำที่ไม่มีวันไหลวนกลับมาที่เดิม สายน้ำไหลผ่านไปแล้วฉับไค ความรักก็ผ่านไปฉับนั้น ไม่มีวันจะวนคืนมาอีก จัดเป็นความเปรียบที่มีความหมายลึกซึ้ง เป็นที่รู้จักและจดจำกันอย่างแพร่หลาย ยิ่งไปกว่านั้น ถ้อยคำที่ก็ยังแฝงอารมณ์สะเทือนใจ เอาไว้อย่างไม่มีวันจะลบเลือน

มีข้อสังเกตว่า ส่วนนวนนี้มีปรากฏในกวีนิพนธ์ร่วมสมัยใกล้เคียงบทรูปร่าง เรื่องอุณรุทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตอนที่นางกนิษฐีถึง ๕ อาลัยพระอุณรุท แต่เป็นการเปรียบเทียบการจากไปของพระอุณรุทว่า เหมือนกับสายน้ำที่ผ่านไปไม่มีวันไหลคืนมา

"เสด็จไปแล้ว ไหนจะคืนหลังเหมือนดังสายน้ำอันหลังไหลมีแต่กระแสน้ำเชี่ยว เป็นเกลียวไปไหนเลยจะไหลกลับมา"^๒

กวีอื่น เคียงก็มี การเปรียบเทียบความรักกับสายน้ำไหล เช่นเดียวกัน แต่เป็นการเปรียบในลักษณะตรงข้าม คือ เปรียบความรักของชายที่มีต่อหญิงว่ามีความมั่นคง ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง เหมือนกับธรรมชาติของกระแสน้ำ บอมน้ำไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำเสมอ และจะไม่มีการไหลย้อนกลับไปสู่ที่เดิม เป็นอันขาด

^๑ อิศนา, เล่ม ๑๐, หน้า ๓๐๔.

^๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. บทรูปร่าง เรื่องอุณรุท, หน้า ๕๕๕.

ในบทละครสันสกฤตเรื่อง "ศกุนตลา" ของกาลิหาสกล่าวถึงความรักไว้ใน
ตอนที่ท้าวทุษณ์ตรว้าฟันว่า

"...ข้าทุกข์หนักถึงอำนาจการบำเพ็ญพรต เพื่อข่มล้างความผิด
และรู้อย่างนี้ว่า ความสวามีได้เป็นของนางอีกต่อไป แต่กระนั้นหัวใจของข้า
ก็ยังมั่นคงอยู่กับนางประหนึ่งสายธารที่ไม่มีวันไหลมาจากที่ต่ำ..."^๑

๑.๕ เปรียบเทียบที่ เปรียบด้วยความเสนาห์กับสายฟ้าที่

ปลาบเข้าดวงตา

ตอนที่อิเหนา เล่าโลมนางบุษบาในน้ำทอง ดวงตาของ
อิเหนาบอกถึงความรู้สึกภายในอย่างแจ่มชัด สมดังคำกล่าวที่ว่า ดวงตา เป็นหน้าต่าง
ของดวงใจ

"อุคคิศาชานจิบ เนตรพราย

ดังสายสุนิวาปลาบตา"^๒

บทพระราชนิพนธ์ถ่ายทอดอารมณ์ของตัวละครให้ฉายาออกมาทางแววตา
ทำให้ดวงตานั้นพรายพรายด้วยอารมณ์เสนาห์ มีความขมกล้า ฉายวามดังสายฟ้าที่ปลาบ
ตาจนตาพร่า

๑.๖ เปรียบเทียบความรู้สึก เมื่อ เห็นภาพหญิงงามกับความรู้สึก

เมื่อถูกแฉวนทองส่องดวงตา

เช่นตอนที่วิหยาสะก่าได้รูปวาดของนางบุษบามาครอบครองด้วยถ้ำกลมนักด
ของท้าวปะตาระกาหลา

^๑ KĀLIDĀSA. A BHĪJĀNA-SĀKUNTALĀM. Edited with English.

translation by C.R. Devadkar and N.G. Suru (Delhi: Motilal
Banarsidass, 1972), III. 2, p. 66.

"...I know the power of penance: and I am further
aware that the maiden is not her own mistress; and yet my heart
can no more turn back from her, that water can from a slope.(2)."

^๒ อิเหนา, เล่ม ๑๖, หน้า ๕๒๖.

"คลุ้ม เห็นรูป เบาว เรศ

กึ่งแวนทองสอง เบตร เสียวกระสัน"^๑

ความรู้สึก เสียวชานที่เกิดขึ้น เป็นความรู้สึกของ เด็กหนุ่มที่ เพิ่งมี โอกาสรู้จัก
ความรัก เป็นครั้งแรก เพียงแค่ได้ เห็นภาพวาดของนางงาม ก็ เกิดความรู้สึก เหมือนกับว่า
ภาพนั้น เป็นแวนทองที่สะท้อนประกายวาม เข้าคลองจึก ทำให้จิตใจปั่นป่วน เสียวชานด้วย
ความรัก

๒. ความอาย

ตอนที่ไปหนีสังสัยว่าอุณกรรณเป็นหญิง จึงลอบไปให้สัญญา
รู้กับสังคามาระศา อุณกรรณสังเกตเห็นท่าทีในตอนที่เข้าพอดี จึง เกิดความรู้สึกอาย
ควระแวงว่าฝ่ายนั้นจะรู้ความจริงว่านางคือหญิงที่ปลอมเป็นชาย ถึงขนาดอยากให้ร่าง
กายของตนละลายหายไปจากที่นั่นในทันที

"อายคงจะละลายกายา

จึงว่า เย็นแล้วจะลา ไป"^๒

ความ เปรียบเทียบ เพียบพร้อมด้วยความหมายลึกซึ้งคมคาย แปลกไปกว่าความ
เปรียบโดยทั่วไป เพราะ เป็นการนำเอาแง่มุมที่ไม่มีใครนึกถึงมา เปรียบเทียบไว้อย่าง
น่าฟัง

ส่วนวนนี้แม้จะมีที่ไซ้มาก่อน แต่ก็ เป็นสมัยใกล้ เกียงกัน ถือว่า เป็นส่วนวนร่วม
สมัย แต่มีข้อสัง เกตว่า ส่วนวนโลกโชนเช่นนี้ไม่ปรากฏใช้ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

คงจะ เห็นได้จากตัวอย่าง ๓ บทละคร เรื่องกาหัง พระราชนิพนธ์ในพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตอนที่กล่าวถึงป็นหีบี่ เจรจาป ราชรัยกับนางกำนัล เมืองมณฑล
ความรู้สึกของนางทั้งหลายในยามนั้น เต็มไปด้วยความอายยิ่งนัก

^๑ อีเหเนา, เล่ม ๘, หน้า ๒๕๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๒๐, หน้า ๒๓๘.

"ความละเอียดจะละลายอินทรีย์ สมประคิโมมีกับกายา"^๑

๓. ความเสียดาย

ตอนที่ท้าวฤๅเป็นเสียดใจที่ไม่อาจหักท้าวกาหาให้ เล็กลมกรวิวาหระหว่างจรกัทับนางบุษบาได้ ตักพ้อ เชิงตำหนักด้วยความสะเทือนใจ เป็นที่สุดว่า

"นี่คิงเจ้าแกล้งเอาบุตร

ไปหมู่หึ่ง เสียดที่คงคาไลย"^๒

การที่ท้าวกาหาหยกนางบุษบาให้จรกา ทำให้ท้าวฤๅเป็นผิดหวังอย่างรุนแรงที่ อนุชาความศักดิ์สินใจไม่ใคร่ควรดูถึงผล เสียดที่จะ เกิดแกว่งศัตรุระกฐล และชะตากรรมที่จะ เกิด แก่นางบุษบา

ช. สถานภาพ

๑. ความต่ำต้อยของตัวละคร

ในที่นี้คือการพรรณนา เป็นเชิง เหยียดหยามคุณแคลน ตนเองว่ามีความประพฤติ เลวทรามต่ำช้าราวกับคนชั้นต่ำ ผิดไปจากญาติพี่น้องซึ่งอยู่ใน ตระกูลกษัตริย์อันสูงส่ง ดังตอนที่นางบุษบารำพันด้วยความเจ็บแค้น เมื่อถูกอิเหนาลักพา มาไว้ในถ้ำห้อง ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง เกียรติยศ และคุณงามความดีทั้งปวง

"หึ่ง เจ็บทั้งอายทั้งขายหน้า

อยู่ชั่วกัลปาวสาน

กึ่งชาติกษัตริย์หนาสารณ

ผิดพงศัวงศ์วารทั้งปวงไป"^๓

"กษัตริย์" มาจากคำว่า "กถานะ" (Kalana) ในภาษาชวาแปลว่า คนต่ำช้า คนที่มีความประพฤติเลว

^๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. บทละคร เรื่องกาหลัง เล่ม ๒,
หน้า ๓๖๓

^๒ อีเหนา, เล่ม ๑๕, หน้า ๔๖๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๖, หน้า ๕๑๘.

๒. ความสำคัญของตัวละคร

ในที่นี้ เปรียบบทบาทของตัวละครที่สัมพันธ์กันในลักษณะ
ที่ฝ่ายหนึ่ง เป็นที่พึ่งของอีกฝ่ายหนึ่ง

คังทอนที่สังคามาระตา เป็นใจหายาหรันลักนาง เกนหลง สังคามาระตา^๑ ความ
จริงว่ายาหรันคือสีเขียว และนาง เกนหลงคือสีเขียว สังคามาระตาจึง เสนอตัว เป็น
ผู้ช่วย เหลือยาหรันโดยหวานล่อมิ ยาหรันยอม เปิด เผยความในใจที่มีต่อนาง เกนหลง

"ควายพีนี้ เหมือนหมอยา

จะพิทักษ์รักษาคนไข้

ไม่บอกโรครึ หักแจ้มาแฉงไว้

ก็ เบน ไม่รู้ที่จะ เบี้ยวยา"^๒

สังคามาระตา" เปรียบตนเอง เป็น "หมอยา" และเปรียบ "ยาหรัน" เป็น
"คนไข้" การที่หมอยาจะวินิจฉัยโรคและสั่งยาให้ถูกต้อง คนไข้จำเป็นต้องบอกให้หมอยาทราบ
อาการของโรคเสียก่อน หมอยาจึงจะสามารถหาสาเหตุของโรคนั้นและจัดยารักษาได้

๓. ความเหมาะสมในการครองคู่

ตอนที่อิ เหน่า เข้า เผ่าท้าวคาหา พิเลียงและนางกำนัล
ต่างก็อยากให้อิ เหน่า ได้ครองกับนางบุษมา เจ้านายของคน

"บ้างว่า เหมือนสุรียากับพระจันทร์ ถ้าได้ครองกันจะสมควร"^๒

แนวคิดในการ เปรียบคือ เปรียบความเหมาะสมของอิ เหน่ากับบุษมากับความ
เหมาะสมของพระอาทิตย์กับพระจันทร์ พระอาทิตย์และพระจันทร์ เป็นสิ่งที่มนุษย์พบ เห็น
อยู่ทุกเมื่อ เชื้อวัน มีหน้าที่ให้แสงสว่างแก่โลก ต่างเวลาและวาระ พระอาทิตย์ส่องแสง
เจิดจ้าในเวลากลางวัน ส่วนพระจันทร์ส่องสว่างจับน้ำในเวลากลางคืน พระอาทิตย์
และพระจันทร์จึง เป็นของคู่กันตามธรรมชาติสมดังคำกล่าวที่ว่า

^๑ อิ เหน่า, เล่ม ๒๕, หน้า ๔๓๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๖, หน้า ๓๖๐.

"โลกนี้คืออะไรที่ไม่คู่
ดวงจันทร์นั้นยังมีอาทิตย์ส่อง

ได้ เห็นอยู่ทั่วถ้วนล้วน เป็นสอง
เกินพอเพียงมางคราว เมื่อ เขา เย็น"^๑

บทพระราชนิพนธ์เปรียบอิเหนากับพระอาทิตย์ฉายเป็นเพศชาย ซึ่งถือว่ามีความ
แข็งแกร่งอาจสง่างาม เป็นที่เกรงขามแก่ผู้พบเห็น เทียบได้กับพระอาทิตย์ที่มีแสง
ร้อนแรงเจิดจ้า เปรียบอนุภาพจนไม่มีใครสามารถทนมองแสงดังกล่าวได้นานนัก และ
การที่เปรียบนางบุษบากับพระจันทร์ ก็เพราะนางเป็นเพศหญิง มีความนงนวลละเมียด
ละไม นุ่มนวล อ่อนหวาน เย็นตาเย็นใจแก่ผู้พบเห็น เทียบได้กับพระจันทร์ที่มีแสง เหลือง
นวล เย็นตา ทั้งอิเหนาและบุษบาส่งแสงส่องเสมอกันด้วยชาติตระกูล และนงนวลทัดเทียมกัน
ด้วยรูปลักษณ์ ทำให้เหมาะสมที่จะครองคู่กันอย่างแท้จริง จึงเป็นความเปรียบที่พรรณนา
ความเหมาะสมคู่ควรกันของตัวละคร เอกโลกดลกลืนกับบุคลิกภาพ เป็นอย่างดี

แนวคิดข้างต้นนี้ ปรากฏในกวีนิพนธ์ร่วมสมัยหลาย เรื่องด้วยกัน เช่น

บทละคร เรื่องอุณรุท

นางก้านัลหลงใหลในความนงนวลคู่ควรกันของพระอุณรุทและนางศรีสุตา

"งามวิ้งงามศรีงามทรง

เพียงองค์สุรียกับจันทร์"^๒

บทละคร เรื่องกาหาลัง

ท้าวปิ่นจะรักกัน เห็นปิ่นหยักกับนางบุษบาสำหรับ

"งามสมควรกัน เป็นหนักหนา

คิ่งสุรียกับพระจันทร์แจ่มใส"^๓

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว, บทละคร เรื่อง เงาะป่า,

หน้า ๓๔.

^๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละคร เรื่อง อุณรุท, หน้า ๕๔๑

^๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละคร เรื่อง กาหาลัง เล่ม ๑,

หน้า ๑๒๕.

เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน

สายทองผูกกับนางพิมว่า พลายแก้วกับนางพิม เหมาะสมกันอย่างยิ่ง

"ตั้งอาทิตยศรีจรด เช้า เคียงจันทร์ ถ้าได้กันแล้ว เป็นบุญของสายทอง"^๑

สำหรับความเหมาะสมในการครองคู่ นอกจากจะกล่าวว่ามีบุรุษกับสตรีมีความเหมาะสมกัน เช่นเดียวกับพระอาทิตย์กับพระจันทร์แล้ว ยังอาจจะพูดได้อีกลักษณะหนึ่งในกรณีที่ว่าพระศักตยสัมพันธ์จากคู่ที่เหมาะสมจะ เป็นคู่ พยายามแยกตัวหนีไปจากคู่ ของคน ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครอีกแล้วที่จะ เหมาะสมกับคู่ของตนยิ่งไปกว่าตนเอง เป็นภาพเปรียบเทียบ เหนาท้งคงามด้วยรูปลักษณ์และสูงส่งด้วยชาติตระกูล มีความเหมาะสมทัดเทียมที่จะ เป็นคู่ของนางบุษบา เป็นอย่างยิ่ง แต่ถึ เหนากลับตัดสัมพันธ์จากนาง เปรียบได้กับ หงส์ที่ไม่ยอมลงหนองน้ำ ราชสีห์หนีจากถ้ำแก้ว และหมูนกที่บินหนีจากต้นไม้ที่อาศัย โดยปราศจากความอาลัย

"ตั้งหงษ์ ไม่จงชลธิ์

เหมือนเหมยหรงทั้งปวง

ราชสีห์หนีถ้ำสุรกาหนั

ไม่ เป็นหวงควายพุกษาสาร"^๒

แนวคิดในการ เปรียบคือ เปรียบอึ เหนว่า เหมือนกับหงส์ ราชสีห์ หมูนกและ เปรียบนางบุษบา กับหนองน้ำ ถ้ำแก้ว ต้นไม้ อุปมาทั้งสองส่วนนี้ เป็นของคู่กัน หงส์ของ อาศัยในหนองน้ำ ราชสีห์ในถ้ำแก้ว เป็นที่พำนัก ส่วนนกทั้งหลายก็อาศัยต้นไม้ เป็นที่พักพิง ความเปรียบดังกล่าวนี้นี้จึงชี้ให้เห็นว่าชายหญิงก็ เป็นของคู่กัน เช่น เดียวกัน

^๑ เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า ๗๒.

^๒ อึ เหนา, เล่ม ๑๕, หน้า ๕๖๐.

คังโคลงโลกนิติบทที่ ๕๗ ซึ่งกล่าวว่า

“๑ กอयीคิมัถำราช-	สีหประสงค
เหมื่องมามมีบัวหงส์	หากใกล
คนไม่ทมทั่วพง	นทมาก มีนา
สาวหนุ่มตามชู้ไซร์	เพราะชู้ชอบคาา” ^๑

ลักษณะการเปรียบเทียบนี้ เนื้อความและแนวคิดในทำนองนี้ ปรากฏในผลงานของ กวีร่วมสมัย ได้แก่สุนทรภู่ ซึ่งได้แต่งไว้ เป็นโหวตารฝากรัก

พระอภัยมณี

พระอภัยมณี เกี่ยวนางละ เวงวิธพิาวา

“เจ้า เป็นถ้ำอำไพขอีหัพ	เป็นราชสีห์สมสู่ เป็นคู่สอง
จะตักตามทรามสงวนนวลล่อง	เป็นคู่ครองพิศวาสทุกชาติไป” ^๒

นิราศพระประชุม

“แม่น เป็นไม้ หัพนี้ เป็นนท ให้ได้ถกถึง ไม่อยู่ไพรสณฑ์”^๓

๔. ความไม่เหมาะสมในการครองคู่

เนื่องจากบทละครในเรื่องอิเหนา เป็นเรื่องราวของ กษัตริย์วงศ์เหวา ซึ่งถือศัวว่าสูงส่งกว่ากษัตริย์วงศ์อื่น จึงมีการ เปรียบเทียบให้เห็นความ สูงค่าของชั้นวรรณะอยู่หลายคนด้วยกัน ดังปรากฏในบทพรรณนาความไม่เหมาะสมใน การครองคู่ ระหว่างวงศ์เทวัญกับวงศ์ระศู

^๑ ประชุมโคลงโลกนิติ, หน้า ๗๐.

^๒ สุนทรภู่, พระอภัยมณี, หน้า ๒๒๕.

^๓ สุนทรภู่, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๔๗๘.

"เสียดายนักศักดิ์ เราจจะหมองมัว คังหงษ์ ไปกลัวตระกูลกา"^๑

และในตอนที้อุดากรรณปรนามร ษุจจะมาราวว่าคำต้อยไม่คู่ควรกับนางสะการะ
หนึ่งหรือค

"อันพระราชบุตรโถมยง
ไม่ควรคู่ควยระตุคำชา

เบนวงศ์ เทวัญอัสถุทยา
คังกากับราชหงษ์ทอง"^๒

ในข้อนี้ เป็นความเปรียบที่มีมาแต่โบราณ เป็นการเปรียบเทียบ เพื่อเน้นถึง
ความไม่เหมาะสมคู่ควรในการครองคู่ระหว่างหญิงชายที่เกิดในชาติตระกูลที่สูงหรือต่ำ
กว่ากันมาก ใช้ในกรณีของความรักต่างชั้นวรรณะระหว่างวงศ์ระตุกับวงศ์เทวัญ มีข้อ
สังเกตว่า ความเปรียบนี้ได้จำกัดใช้เฉพาะเพศหนึ่ง หากแต่สามารถใช้ได้กับ
หญิงสูงศักดิ์ ชายต่ำศักดิ์ หรือหญิงต่ำศักดิ์ ชายสูงศักดิ์ก็ได้

แนวคิดในการ เปรียบ เทียบคือ เทียบความแตกต่างไม่คู่ควรกันระหว่างวงศ์ระตุ
กับวงศ์เทวัญ กับความแตกต่างของกากับหงส์ หรือราชหงส์ทอง โดยเปรียบวงศ์ระตุ
กับกา ซึ่งเป็นสัตว์ตระกูลต่ำมีสีขนดำมีคานาเกลือบคานาซึ่ง ทั้งยังมีนิสัยชั่วร้ายชอบลักขโมย
เป็นเนืองนิตย์ การที่กา เป็นสิ่งที่แสดงความอัปมงคล ความชั่วร้ายคำทราม กาจึง เป็น
รูปธรรมที่บพระราชนิพนธ์ใช้เปรียบกับวงศ์ ระตุ ซึ่งคำต้อยค้อยค่า เพื่อเน้นว่าวงศ์ระตุ
ไว้ซึ่งคุณงามความดี ปราศจากศักดิ์ศรีอันคู่ควรจะมา เทียบ เคียง เป็นคู่ครองของวงศ์เทวัญ

ส่วนหงส์ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความสง่า คีงาม สูงส่ง บพระราชนิพนธ์จึงใช้หงส์
เป็นรูปธรรมที่เปรียบกับวงศ์เทวัญ ซึ่งสูงศักดิ์ เลอค่าและเมื่อนำมา เทียบ เคียงกับกาหรือ
วงศ์ระตุ ทำให้เห็นความแตกต่างชัดเจนระหว่างหงส์กับกาคือ เป็นสัตว์ต่างตระกูล ไม่ควร
จะมาปะปนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหงส์ เมื่อต้องมาปะปนอยู่กับกา จะพลอยหมกสง่าราศี

^๑ อีเหเนา, เล่ม ๑๕, หน้า ๘๖๑.

^๒ เรื่อง เคียวกัน, เล่ม ๒๒, หน้า ๗๒๓.

ตามไป เช่นเดียวกับตัวละครสูงส่งวงศ์ เทวัญ ย่อมไม่สมควรจะมา เลือกกัลป์กับวงศ์
ระคู่อันต่ำทรามให้ เป็นบดหินแก่ตนเอง

แต่เป็นที่สัง เกตว่า แม้วาทานอื่นจะใช้ส่วนวนนี้ เช่นเดียวกันก็จริงอยู่ หากแต่
มิได้ใช้ในลักษณะที่ เปรียบความไม่คู่ควรกัน ระหว่างชายหญิง เช่นในบทละคร เรื่องอิ เหนา
กล่าวคือ เปรียบในท่านองว่าหญิงนั้นเสแสร้งแก่งท่าคน เป็นคนดี ทั้ง ๆ ที่จริงแล้ว
ตนเอง เป็นคนเลว ดังปรากฏในผลงานของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) และเสภา เรื่อง
ขุนช้างขุนแผน

กา กีกลอนสภาพ

ตอนพระยาครุฑบริภาษนางกา กีก

"คิควาหงส์จะลงแทชชถาวร

กดับบันกาลกัลป์ เลือกกัวย เบือกคตม"^๑

เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน

ตอนขุนแผนบริภาษนางวันทอง

"กาหลวงว่าหงส์ให้ปลงใจ

คัวยมิไคคูกองนแตกอนมา

คิควาหงส์เราจึงหลงคัวยลายยอม

ชางแปลกปลอมทวงทีคินักหนา

คังรักถึนุจุลินทไมคลาคคลา

พอลับกาฝุงหงส์กึ่งโคตม"^๒

๔.๒ เปรียบเทียบไม่เหมาะสมของจรกกับบุษมากับ

ความไม่เหมาะสมของลูกปักกับมณี

"คังคอนที่นางกำนัล เมืองดาหาริจารจรกว่า ไม่มีอะไร เหมาะสมกับนางบุษมา

"คังเอาปักชีรายราคี

ปนมณีจินคาคาคกร เมือง"^๓

^๑ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดี, หน้า ๓๐.

^๒ เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า ๒๔๕.

^๓ อิเหนา, เลม. ๑๒, หน้า ๓๖๖.

ในที่นี้เปรียบเทียบไมศุภวรรระหว่างจรกากับนางบุษบา เพื่อชี้ว่าจรกากับนางบุษบาแตกต่างกันในค่านชาติตระกูลและรูปลักษณะอย่างเห็นได้ชัด เหมือนกับเอาลูกปักไม้มีราคามาปะปนแก้วมณีอันมีค่า ลูกปักนั้นยอมทำให้มณีต้องพลอยหมองหรือเสื่อมค่าตามไปด้วย

แนวคิดในการเปรียบเทียบคือเทียบความไม่เหมาะสมศุภวรรระหว่างจรกาซึ่งเป็นวงศ์รัศมี และมีรูปอัปลักษณ์กับนางบุษบา ซึ่งเป็นวงศ์อัสติแควหาและมีรูปโฉมงดงาม ภาพที่ปรากฏออกมาจากความเปรียบเทียบจึงเป็นภาพของนางผู้สูงศักดิ์เปรียบพร้อมด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติเกินกว่าคนต่ำศักดิ์ เชนร ะศุภจะมาเทียบเคียงได้

ความเปรียบลักษณะนี้ ปรากฏในผลงานของกวีร่วมสมัย อาทิ

บทละคร เรื่องกาหลัง เล่ม ๑

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
บุษบาก้าโล๊ะกลุ่มใจที่กาหลังมาต้องกายให้เป็นราศี

"อุปมาคังปักอันราศี

มาปนกับมณีศรีใส

ก็จะเป็นรากินมลทินไป

ก้วยไถมาต้องตัวเรา"^๑

โคลง โลกนิตี

พระนิพนธ์กรมพระยา เชาชาติศร

"๖๐ หิงหอยสองกนสู

แสงจันทร์

ปักเทียบเทียบรัตนอัน

เอี่ยมซา

ทองเหลือองหลสุวรรณ

ธรรมชาติ

พาลวาทนเองอา

อาจดำเลยกว่า"^๒

^๑บทละคร เรื่องกาหลัง, เล่ม ๑, หน้า ๓๘๒.

^๒ประชุมโคลงโลกนิตี, หน้า ๘๘.

๔.๓ เปรียบเทียบความไม่เหมาะสมของนุษากับจรรกา

ความไม่เหมาะสมของทองคำธรรมชาติกับกระเบื้อง

ตั้งตอนที่นางกำนัล เมืองคานา เปรียบความไม่คู่ควร

ระหว่างนางนุษากับจรรกาว่า

"เหมือนทองคำธรรมชาติรุ่งเรือง นารูกับกระเบื้องไม่คู่ควรกัน"

คำว่า "ทองคำธรรมชาติ" เป็นสำนวนที่นำมาแต่โบราณ หมายถึงลักษณะที่ไม่คู่ควรกัน เช่นคนที่มีฐานะหรือยศศักดิ์สูง ไปปะทะหรือมีวุ่นวายกับคนชั้นต่ำ หรือเป็นคนดี แต่ไปมีวุ่นวายกับคนเลว เหล่านี้เรียกว่า เอาทองไปรูกระเบื้อง คือหมายถึง เอาของดีไปกระทบกับของเลว ทำให้ของดีมีราคาต้องเสียไป

แนวคิดในการเปรียบเทียบ คือ เปรียบความแตกต่างไม่คู่ควรกันระหว่างวงศ์ เทวัญกับวงศ์ระดู กับความแตกต่างของทองคำธรรมชาติกับกระเบื้อง โดยเปรียบเทียบนางนุษาผู้เกิดในวงศ์ เทวัญกับทองคำธรรมชาติ^๑ ซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐ มีความงาม เป็นเลิศ และมีคุณค่าสูง ทำให้ใฝ่หาของนางผู้เกิดในตระกูลสูงศักดิ์ มีรูปลักษณะอันงดงามยิ่ง เป็นคุณสมบัติประจำตัว ในขณะที่เดียวกันก็เปรียบระดูจรรกาที่กระเบื้องซึ่งเป็นวัสดุทำจากดินไม่มีราคาค่างวด ไซ้เป็นแค่เครื่องมุงหลังคาหรือปูพื้น ทำให้ทราบว่าจรรกาที่มีความต่ำต้อย ก้อยค่า น้อยหน้าทั้งศักดิ์ศรีและรูปโฉมเพียงใด

ในกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง "พระอภัยมณี" ก็ได้กล่าวถึงสำนวนนี้ในตอนที่สุดสาครทัตทานางสุวรรณมาลีว่า ไม่ควรไปวิวาทกับนางละเวงวันพาที่มีศักดิ์ศรีค้อยกว่า

^๑ อีเหณา, เล่ม ๑๒, หน้า ๓๖๖.

^๒ เป็นทองเนื้อดีที่สุด เป็นทองแท้รู้จักกันในนามของ "ทองเนื้อเก้า" "ทองนพคุณ" และ "ทองชมพูนุท" (คนโบราณเรียกทองตามเนื้อทองว่า ทองเนื้อแปด เนื้อเก้า หมายความว่าราคาหนัก ๑ บาทต่อ ๘ หรือ ๘ บาท)

"เหมือนทองคำชมพูกระเบื้อง จะลือเลื่องชั้วกัลปาวสาน"^๑

๔.๔ เปรียบเทียบความไม่เหมาะสมในการครองคู่กับความไม่เหมาะสมของกระต่ายที่หมายจันทร์

ดังตอนที่จินตหราเปรียบตัวเองว่าค่าค้อยไม่ควรไปหมายจันทร์ หรืออี เหนาะผู้สูงศักดิ์

"ดังกระต่ายหมายชมดวงจันทร์ อะไรนั่นพาที่ไม่มีอาย"^๒

หรือในตอนที่ปิ่นหยีเล่นเพลงยาวกับนางสะการะหนึ่งหรีด โดยเปรียบว่าตนเองค่าค้อยเสมือนกระต่ายที่หมายชมนางสะการะหนึ่งหรีด ซึ่งเปรียบได้กับดวงจันทร์อันสูงสุด

"เหมือนกระต่ายหมายชมจันทร์ อันสูงสุดสายตาอยู่เต็มไกล"^๓

แนวคิดในการเปรียบเทียบ คือ เทียบความแตกต่างไม่คู่ควรระหว่างตัวละครชายหญิงกับความแตกต่างของกระต่ายกับดวงจันทร์ โดยเปรียบตัวละครตัวศักดิ์กับกระต่าย ซึ่งดีก็กว่า เป็นสัตว์ค่าค้อยไม่ประมาณตน เป่าหลงใหลดวงจันทร์อันสุดเยี่ยม ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า เป็นไปไม่ได้ กระต่ายจึงหมายถึงคนตัวศักดิ์ จะเป็นหญิงหรือชายก็ได้ที่ไฝสูงเกินตัวในทำนองเดียวกัน ก็เปรียบตัวละครสูงศักดิ์กับดวงจันทร์ ซึ่งงกงามและสูงส่งเกินความมนุษย์จะเชื่อมถึงหรือไขว่คว้ามาครอบครอง

การเปรียบเทียบกระต่ายกับดวงจันทร์ในเรื่องของความรัก เป็นการเปรียบเทียบที่กวีไทยนิยมอ้างถึงในงานของตน ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

^๑ สุนทรภู่, พระอภัยมณี, หน้า ๑๑๖.

^๒ อีเหนาะ, เล่ม ๓, หน้า ๔๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๒๓, หน้า ๑๔๕.

ผลงานของกวีสมัยอยุธยา

เป็นโคลงที่นางสนมเขาะ เข้ายเปรียบเปรยศรีปราชญ์

"๐ หะหายกระคายเต็น	ทมจันทร์
มันบ เจียมตัวมัน	คำตอย
นกยงหากกระสัน	ถึง เมฆ
มันบ เจียมตัวน้อย	คำเตย เตียรฉาน" ^๑

ผลงานของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ผลงานของกวีรุ่นเดียวกันพระอภัยมณี

"ศรีสุวรรณ์รัตนกลอนใจใหญ่	แต่เกรงใจ เจ้าพราหมณ์สามสหาย
จึงว่าน้องครองตามความนิยาย	เห็นจะ เป็น <u>เซ่นกระต่ายที่หมายจันทร์</u> " ^๒

ขุนช้างขุนแผน

"อัน เนรน้อง เหมือนกระต่ายหมายจันทร์	อยู่คืนดาจะคั่นขึ้นไปไค้
แต่ครอมครอมผอมร่างก็บางไป	ควายทางไกลเกินหวา เมื่อคราวปอง" ^๓

ผลงานของกวีรุ่นหลังบทละคร เรื่องท้าวแสนปม

^๑ กาญจนาคพันธุ์. คอดิกลข้อ เขียนชุด ๑ (พระนคร : รวมสาส์น, ๒๕๑๓),
หน้า ๖๔.

^๒ สุนทรภู่, พระอภัยมณี, หน้า ๔๒.

^๓ เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า ๖๔.

"เมื่อนั้น
อันกระต่ายนิมขมจันทร์
บุพราชคอบค้ำสาวสวรรค์
จะเห็นเหี้ยนไปไม่มีเลย"^๑

นิทานเวตาล

"เพ็ญพระจันทร์นั้นสว่างแต่ข้างขึ้น
อันทรมายี่สิบสี่ทุกเวลา
กระต่ายมีนม เพ็ญจนเป็นน้ำ
น้ำใจข้า เมามีนั่งขึ้นแรม"^๒

จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้ มีข้อสังเกตว่าความเปรียบในบทละคร เรื่องอิเหนา
ปรากฏในงานของกวีร่วมสมัยและกวีรุ่นหลัง เป็นจำนวนมาก แสดงถึงความนิยมที่แพร่หลาย
ไปในวงกว้าง

^๑พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครเรื่องท้าวแสนปม (พิมพ์
แจกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงไฉ่ เกษมสุขการี ต.จ.ณ. เมรุวัดวิมลกุฎกษัตริยาราม
๒๗ กรกฎาคม, ๒๔๕๓), หน้า ๔๐.

^๒กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, นิทานเวตาล (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔),
หน้า ๓๔๗.